

Ampt Epe

Historische vereniging voor
Emst - Epe - Oene - Vaassen

Nummer 193 www.ampt-epe.nl

Ampt Epe

Stichtingsdatum 13 oktober 1961

Nr. 193 - juni 2013

Redactie: D. Hamer, A. van Oostveen, F. Schumacher, H. Tijman-Logtenberg

Redactieadres: D. Hamer, Jagtlustweg 9, 8162 NJ Epe, redactie@ampt-epe.nl

Postadres 'Ampt Epe':

Postbus 114, 8170 AC Vaassen

Website: www.ampt-epe.nl

Het blad verschijnt vijf keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'. De vereniging stelt zich onder meer tot doel het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van Emst, Epe, Oene en Vaassen.

Bestuur:

Voorzitter:	vacant voorzitter@ampt-epe.nl
Vice-voorzitter:	F.Ph. Jantzen voorzitter@ampt-epe.nl
Secretaris:	R.G. Labberton, tel. 0578 - 576251 secretaris@ampt-epe.nl
Penningmeester:	B.J.H. Bosch, tel. 0578-616041 penningmeester@ampt-epe.nl
Ledenadministratie:	S. Leijssen, tel. 0578-614664 ledenadministratie@ampt-epe.nl
Website:	F.Ph. Jantzen webmeester@ampt-epe.nl
Leden:	E. Brummel, A. van Dam, H. Kloeze-man en A. Schurink

Lidmaatschap: € 15,00 per jaar

Rabobank 1601.86.668 ten name van penningmeester Ampt Epe

I.S.S.N.-nr. 1383-2026

AANDACHTSPUNTEN

**Ons blad niet ontvangen? Neem dan contact op met S. Leijssen, ledenadministratie.*

**Door uw artikel aan te bieden voor publicatie in ons blad geeft u automatisch toestemming voor digitalisering ervan na vijf jaar, door óf de vereniging óf de Gelderland Bibliotheek ten behoeve van een publieke website.*

**Lever uw artikel(en) s.v.p. digitaal aan (in een Wordbestand). Mocht u dit niet mogelijk zijn, neem dan contact op met de redactie.*

**Opzegging van uw lidmaatschap dient vóór 1 december, voorafgaande aan het nieuwe contributiejaar, te geschieden (bij de ledenadministratie).*

**Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van 'Ampt Epe'.*

UIT DE VERENIGING

Koning Willem-Alexander ingehuldigd, prinses Catharina-Amalia is prinses van Oranje

Het huis Oranje-Nassau komt voort uit het Huis Nassau in Duitsland. Het Huis Oranje-Nassau ontstond in 1544. Willem I, graaf van Nassau-Dillenburg, ook wel bekend als Willem van Oranje of Willem de Zwijger, erfde van zijn neef het vorstendom Orange (in het zuiden van Frankrijk) en daarmee de titel prins van Oranje. De monarchie is nog vrij jong en is ontstaan na de tijd van Napoleon.

Wilhelmus en Koningslied

Hoewel ons volkslied van geheel andere aard is dan het Koningslied, is er over het Wilhelmus ook het nodige te doen geweest. Het is ontstaan rond 1570 als een geuzenlied en werd gebruikt als strijdlied en partijlied van prinsgezinden. Pas in 1932 werd het officieel door de ministerraad als nationale hymne aangewezen. Tot 10 mei 1932 was *Wien Neêrlandsch bloed in de aders vloeit* het officiële volkslied. Ook de melodie is door de jaren heen niet hetzelfde gebleven. Soms werd het lied te protestants gevonden door het katholieke zuiden. In de hoogtijdagen van de patriotten in 1787 werd het zingen van oranjeliedjes zelfs verboden.

Archivaris Gerrit Kouwenhoven 30 jaar beheerder Streekarchief

Het oudste stuk in het streekarchief dateert uit 1403 uit Hattem; een document uit 1461 is het oudste uit de gemeente Epe. Dat zulke historische documenten in de loop van de tijd in goede staat bewaard zijn gebleven, getuigt van het belang van een goed beheer van de archieven. Gerrit Kouwenhoven heeft daar dertig jaar aan bijgedragen. De hartelijke felicitaties van Ampt Epe zijn dan ook zeker op zijn plaats.

Ontstaansgeschiedenis Wapenveld

Martijn Horst van het bureau Cultuurland Advies in Wapenveld gaat een landschapsbiografie maken van Wapenveld. Dit zal leiden tot een fascinerend beeld van de ontstaansgeschiedenis van het gebied. Deze kennis kan weer worden gebruikt voor nieuwe ontwikkelingen als het Apeldoorns Kanaal, de hoogwatergeul en het Berghuizerterrein.

De erfgoedroute, een cultuurhistorische route gepresenteerd

De 18 km lange route begint bij de dorpskerk in Vaassen en komt langs de Canenburch, sprengen, beken en grafheuvels. Er maken 46 grafheuvels deel uit van de grafheuvellijn, de oudste dateert van circa 3000 voor Chr., de jongste van circa

800 voor Chr. Er is een website in ontwikkeling met onder meer een kaart van de locaties van de grafheuvels. Het eerste exemplaar van het boekje, geschreven door Veerle Simons, is door regio-archeoloog Nathalie Vossen overhandigd aan wet-houder Joop van Nuijs. Het boekje is verkrijgbaar in de boekhandel of de VVV en kost € 9,95.

Proefsleuvenonderzoek ontwerpbestemmingsplan Marktwand

Het ontwerpbestemmingsplan dat ter inzage heeft gelegen biedt kaders voor (her) ontwikkeling van de Marktwand, een nieuwe Markthal en een ondergrondse parkeergarage. Doordat het terrein tot begin 20^e eeuw agrarisch gebied en later parkeerplaats/markt is geweest, is het waardevol omdat het niet is verstoord. Belangrijk dus om meer inzicht te krijgen in de geschiedenis van Epe. Het proefsleuvenonderzoek heeft aanwijzingen opgeleverd voor de aanwezigheid van archeologische resten in het onderzoeksgebied. Het rapport van onderzoeksinstantie RAAP is (als bijlage van de toelichting) te vinden via de website van de gemeente Epe op ruimtelijkeplannen.nl

De IJssellinie

Als het verdedigingswerk uit de Koude Oorlog daadwerkelijk zou zijn gebruikt, zou dit dan hebben gewerkt? Onderzoek van de TU Delft met een computermodel heeft aangetoond dat bewust laten overstromen inderdaad zou hebben gewerkt. Binnen 5 tot 7 dagen zou het zijn gelukt het gebied grofweg tussen Nijmegen en Zwolle onder 1 meter diep water te zetten. Wat er dan met de inwoners zou zijn gebeurd, is niet geheel duidelijk. In ieder geval wel dat ze het heel zwaar te verduren zouden hebben gekregen. Op de website van de Stichting IJssellinie is een computersimulatie te zien van deze inundatie.

Hoogtijdagen fruitteelt langs IJsselstreek

Vanaf ongeveer 1900 tot halverwege de jaren 50 was de professionele fruitteelt van groot belang. Een beetje daarvan wordt weer tot leven gebracht in een boekje met fietsroutes langs karakteristieke IJsselboerderijen en fraaie boomgaarden. Het boekje is verkrijgbaar bij het Infocentrum IJssel in Den Nul (bij Olst).

Oude gewichten

Soms komt men bij het zoeken in archieven oude maten en gewichten tegen waarvan de betekenis niet direct duidelijk is. Een handige website is dan:

<http://home.kpn.nl/vanadovv/Staring.html> of: <http://www.meertens.knaw.nl/mgw/>, de site van het Meertens Instituut.

Burgerlijke stand op de website van het Gelders Archief

Het leeuwendeel van de akten van de burgerlijke stand in Gelderland (1811-1902/1950) wordt integraal op de website van het Gelders Archief gepubliceerd. Het gaat om geboorteaktes van 1811-1902/1912, huwelijksakten en huwelijkse bij-

lagen van 1811-1950 en overlijdensakten van 1811-1950. Vrijwilligers hebben een belangrijke rol gespeeld bij het koppelen van scans aan persoonsgegevens. Ze zijn (straks) allemaal te vinden op www.geldersarchief.nl Voer een naam in, onthoud het aktenummer en blader door de scans.

Kaartencatalogus Gelders Archief

Op de website van het Gelders Archief (www.geldersarchief.nl) staan op het moment van schrijven 5687 archiefstukken in de kaartencatalogus. Zoals een prachtige kaart van het overstromingsgebied langs de Zuiderzee als gevolg van de stormvloed van 1825, geheel weggespoelde dijken bij Harderwijk en Elburg. Epe werd net niet getroffen. Zoek op kaartcatalogus en watersnood.

LEZERSRUBRIEK

Alweer een tijdje terug ontvingen wij bovenstaande foto van Gees IJzerman uit Vaassen. Op de foto staan zo'n 16 Vaassense winkeliersduidelijk tijdens een dagje-uit. De volgende personen zijn bekend/herkend:

Voorste rij (v.l.n.r.): bakker Kers met echtgenote Cor (de bakkerij was gevestigd in de huidige Bruna). Naast Cor een onbekende man. Daarnaast Anne van Vemde (met haar man had zij een schildersbedrijf aan het Ter Heerdtspad; het oude winkelpand staat daar nog steeds). Lies Labberton (links achter haar staat haar man Dirk; zij hadden een bloemisterij aan de Deventerstraat. Momenteel heeft een kleindochter van hen Labbertons Bloemenzaak, aan de overzijde van de vroegere bloemisterij). Wie herkent de andere winkeliers? Wie weet wanneer deze foto gemaakt is? Ter gelegenheid waarvan?

Reacties graag naar redactie@ampt-epe.nl of naar het redactieadres.

VERSLAG WINTERLEZING

EEF BRUMMEL

Op dinsdag 19 februari jl. vond in het cultureel-kerkelijk centrum De Rank in Vaassen onze jaarlijkse winterlezing plaats. Voor een vijftigtal leden en belangstellenden werd deze lezing verzorgd door mevrouw Jorien Jas, conservator van de Stichting Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen. Het was de bedoeling dat het onderwerp van de lezing zou zijn de totstandkoming van de algehele restauratie en renovatie van het kasteelpark rondom kasteel Cannenburch, zoals deze enige jaren geleden door de Stichting zijn gerealiseerd. Daarnaast zouden eveneens enkele zaken worden belicht over het kasteel zelf, voor zover relevant binnen dit onderwerp. De lezing spitste zich evenwel toe op de geschiedenis en ontwikkeling van het kasteel Cannenburch in de loop der eeuwen, wat door mevrouw Jas op een even boeiende als deskundige wijze voor het voetlicht werd gebracht.

Eerste eigenaren

In het begin van de 15^e eeuw werd Eduard van Gelre eigenaar van het kasteel, waarvan het bestaan voor het eerst rond 1350 werd genoemd. Daarna kwam het in handen van Peter en Aleid van Steenberghe. Toen vervolgens Dirk van Keppel het kasteel De Clouse verruilde voor de Cannenburch, was er sprake van een zogenaamde 'poll'. Het kasteel was vervallen tot een ruïne. Hoogstwaarschijnlijk was

het na een belegering verwoest. In 1543 kocht de bekende veldheer Maarten van Rossum de restanten van de voormalige Cannenburch met het doel het kasteel te gebruiken als jachtslot. Op de oostelijke fundamenten van de ruïne herbouwde hij het kasteel als een renaissanceslot; het is de eerste keer dat deze van oorsprong Italiaanse bouwstijl in Gelderland werd toegepast. Het westelijk gedeelte van de ruïne werd niet herbouwd en bleef voorlopig als zodanig bestaan.

De Isendoorns

Maarten heeft de algehele voltooiing niet meer meegemaakt. Na zijn dood in 1555 ging het kasteel over op zijn zuster Margaretha van Rossum. Zij is gehuwd met Johan van Isendoorn. De familie Van Isendoorn zou de komende 350 jaar het kasteel Cannenburch met alle bijbehorende landerijen – het grondbezit van de Van Isendoorns werd steeds omvangrijker – in eigendom houden. Na Johan van Isendoorn werden Hendrik van

Maarten van Rossum in harnas op een gevelsteen in de voortoren, 16^e eeuw

Isendoorn en Sophia van Stommel de eigenaren. Op het front van het kasteel staan zij afgebeeld, evenals Maarten van Rossum. Het wapen van de familie Van Isendoorn staat onder andere afgebeeld op de gestileerde leeuwen op de beide hoeken van de toegangsbrug over de gracht.

Daarna erfde Maarten van Isendoorn de Cannenburch. Hij was gehuwd met Anna van Voorst. Tussen de geslachten Van Isendoorn en Van Voorst bestonden al nauwe familiebetrekkingen en het wapen van de familie Van Voorst werd dan ook verwerkt in dat van de Van Isendoorns. Het wapen van de gemeente Voorst is ook gedeeltelijk afgeleid van dit wapen.

De volgende erfgenaam van het kasteel was Elbert van Isendoorn. Na de dood van zijn echtgenote hertrouwde hij met de zeer vermogende Odilia van Wassenaer. Dit maakte het in de 17^e eeuw financieel mogelijk de Cannenburch uit te breiden. Ook de westelijke ruïne werd nu opgebouwd. Het kasteel kreeg daardoor het aanzien zoals het dat heden ten dage nog heeft. Onder Elbert van Isendoorn kwam ook de slotkapel tot stand. Toen werd ook het prachtige plafond beschilderd met vogels en fraaie wolkenpartijen – een schildering die bij de restauratie van het kasteel weer tevoorschijn was gekomen.

Zijn zoon Johan Hendrik van Isendoorn was militair en heeft als zodanig aan vele

veldslagen deelgenomen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat zijn leven eindigde op het slagveld. Johan Hendriks echtgenote, Margaretha van Reede, die daarna het financiële beheer kreeg over de Cannenburch, maakte in dat opzicht weinig gelukkige keuzes, met als gevolg dat hun zoon Frederik Johan van Isendoorn een bijna failliet kasteel Cannenburch erfde. Maar hij had het geluk met Anna Margaretha van Renesse te trouwen, een zeer gefortuneerde en capabele vrouw. In deze periode (midden 18^e eeuw) kregen de Van Isendoorns nagenoeg alle watermolens in de wijde omgeving van de Cannenburch in bezit, uiteindelijk meer dan twintig stuks. Ook werden toen de bei-

Linksboven: de grote hal naar het noordwesten met de 18^e-eeuwse betimmering en portrettenreeks van de voorouders van het echtpaar Van Isendoorn-van Renesse.

Linksonder: bovenzaal, oostwand.

Vooraanzicht van het kasteel na de herinrichting van het kasteelterrein in 2010

de koetshuizen ter weerszijden van de oprijlaan gebouwd. In de grote ontvangstzaal werd de unieke eikenhouten betimmering aangebracht.

De twee laatste gebroeders Van Isendoorn – Frederik C.Th. en Reinder A.L. – bezaten een enorm kostbare kunstcollectie. Baron Frederik C.Th., de kasteelheer, was gehuwd met barones Charlotte Th.M.A. van Oldeneel tot Oldenzeel. Hij overleed in 1865, waarna de

kunstcollectie al heel snel uit elkaar viel door toedoen van de zeer gewiekste speculant, F.J. Hallo. Barones Charlotte bleef tot aan haar dood in 1881 op het kasteel wonen. Zij heeft de algehele ontluistering van de Cannenburch gedeeltelijk moeten meemaken.

PERIODE 1881 TOT 1951

Ten slotte werd het kasteel, inclusief het kasteelpark, opgekocht door Eduard van Lynden. In 1906 kwam het kasteel in handen van de laatste particuliere eigenaar, de uit Duitsland afkomstige Richard Cleve. Door hem werd onder andere de monumentale Duitse schouw aangebracht. Cleve stierf nog vóór de Tweede Wereldoorlog; na zijn dood verhuurde zijn echtgenote het kasteel. Tijdens de oorlog werd het kasteel door de bezetter in gebruik genomen, die er in de eerste oorlogsjaren een deel van het rijksarchief in liet onderbrengen. Later tijdens de bezetting werd het ook gebruikt om Nederlandse journalisten op te leiden en te indoctrineren in de nazi-ideologie. Na de oorlog werd de Cannenburch, als zijnde Duits bezit, geconfisqueerd door de staat. De weduwe Cleve ontving een levenslange uitkering.

AANKOOP DOOR STICHTING GELDERSCHE KASTEELN

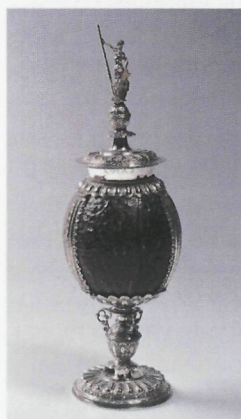
In 1951 heeft de Stichting Geldersche Kasteelen de Cannenburch aangekocht voor het symbolische bedrag van 1 gulden. Het kasteel was op dat moment nagenoeg leeg, op de schilderijencollectie na. Met veel moeite kon die door de toenmalige directeur van de stichting, de heer D.J.G. Buurman, worden overgenomen. Nu stond de Stichting voor de uitdaging de Cannenburch in oude luister te herstellen. Er werden oproepen gedaan om stukken, die ooit deel hadden uitgemaakt van het interieur van de Cannenburch in bruikleen af te staan. Aan deze oproepen werd op verrassend veel manieren gehoorgegeven. In de loop van de jaren zijn de meest uiteenlopende stukken in de vorm van meubilair, serviezen, schilderijen, keuken-

Een afbeelding van de kwartierstaat van Elbert van Isendoorn à Blois (1601-1680) en diens eerste vrouw Maria Hadewig van Essen, gehuwd in 1645 en een jaar later in het kraambed gestorven. De kwartierstaat bevindt zich in de bovenzaal.

Links: dit detail uit de kwartierstaat toont de vroegste afbeelding van de Cannenburch.

meubilair enz. weer teruggekeerd – soms in bruikleen, heel vaak als geschenk en zelfs in de vorm van een legaat. Deze stroom van schenkingen en leningen gaat nog door tot op de dag van vandaag. Met name uit het bezit van de familie Van Oldeneel tot Oldenzeel in België worden nog regelmatig stukken aangeboden op veilingen, die dan door de stichting worden verworven. De laatste maal betrof dit een paar identieke sauskommen uit het midden van de 18^e eeuw. Deze zijn uitgevoerd in Frans zilver en prijken nu weer op exact dezelfde plaats als waar ze eeuwenlang hebben gestaan, toen ze deel uitmaakten van het tafelzilver in de pronk-kamer.

Zilveren kokosnootbeker, die blijkens het ingegraveerde familiewapen en de initialen van Elbert van Isendoorn (1601-1680) en diens beide ouders vermoedelijk heeft gediend tot Elberts doopbeker in 1601. Aangekocht met steun van o.a. de Vereniging Rembrandt, 1979.

Lepel en borstel (rechts): deze liggen in de vitrine in de eetkamer van het kasteel.

W.H. GISPEN (1890-1981)

DIANNE HAMER

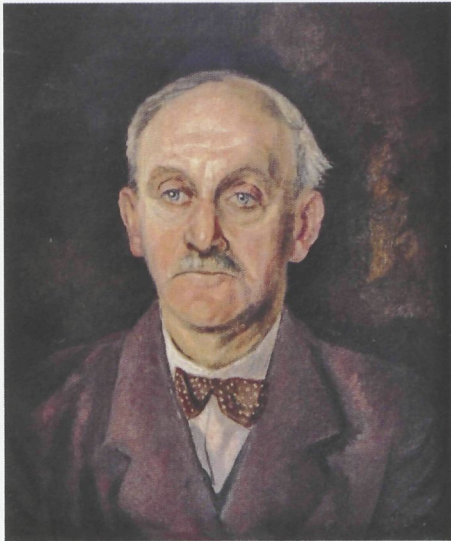
De gemeente Epe heeft onlangs (2013) een schenking ontvangen van een schilderij van W.H. Gispen. Het is een portret, uitgevoerd als een buste in vooraanzicht; het is een dubbelschilderij omdat aan de achterzijde een landschap geschilderd is. Het werk is gemaakt aan de Langeweg 12 in Emst. De geportretteerde is A. van Pelt, de vader van Bas van Pelt (1900-1945). Deze zat in het verzet in de Tweede Wereldoorlog en dook in Emst onder. Tussen 1943 en 1945 werd landhuis De Pal in Emst gebruikt als onderduikadres en munitieopslagplaats.

De maker van dit schilderij, Willem Hendrik Gispen, werd op 7 december 1890 in Amsterdam geboren als zoon van een importeur en handelaar in tabakswaaren. Zijn vader wilde hem een opleiding in handelswetenschappen laten volgen, maar Willem zag meer in letterkunde. Uiteindelijk besloot hij een onderwijzersopleiding te doen en hij ging werken op een volksschool; dit beviel hem niet. Hij vertrok in 1911 naar Engeland en werkte korte tijd in het voortgezet onderwijs. Gispen leerde daar via publicaties de 'Arts and Crafts Movement' van William Morris en John Ruskin kennen. Dit was een sociale beweging en tevens een stroming in de kunst en industriële vormgeving uit de laatste helft van de 19^e eeuw, die de eenheid van ontwerpen en produceren, waarvan zij dacht dat die in de Middeleeuwen bestond, weer wilde invoeren.

Gispen besloot in 1913 in Rotterdam bouwkunde te gaan studeren aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen. Hij werd architect, industrieel ontwerper, meubel- en lampenontwerper. Een jaar voor zijn afstuderen nam hij een smederij over aan de Coolschestraat in Rotterdam en begon daar een atelier voor kunstsmeedwerk en koperbewerking onder de naam 'Gispen & Co.' Zijn beginwerk kan qua stijl het beste ingepast worden tussen de zakelijke en versierende richting van de Art Nouveau. De ene keer overwon het eenvoudige, de andere keer het decoratieve element. Vanaf 1924 zijn er invloeden aanwijsbaar van de schilderkunstige principes van het neoplasticisme van De Stijl. Sinds 1926 behoorde Gispen met zijn werk tot de avant-garde.

In 1918 trouwde hij met Annie Gisolf, zij kregen drie kinderen. In datzelfde jaar verhuisde zijn fabriek naar Culemborg en de familie naar Utrecht.

Op de 'Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes' in Parijs in 1925 was een Nederlands paviljoen ingericht, waar ook werk van Gispen te zien was. Hij won de zilveren medaille. In 1927 nam hij met zijn firma deel aan de tentoonstelling 'Die Wohnung' in Stuttgart, waar hij de voorhoede van architectuur en design ontmoette. In 1933 opende Gispen de Haagse toonzaal en in datzelfde jaar maakte hij kennis met Riek van de Griend, eigenaresse van weverij Am-

Het dubbelschilderij van W.H. Gispen

stelrode in Ouderkerk aan de Rijn. Sindsdien nam Gispen zijn speciale weefstoffen bij deze weverij af. Riek zou later zijn vrouw worden. In 1939 werd hun zoon Kees geboren.

In 1942 werd hij door de Duitse bezetter opgepakt wegens verzet tegen de Kulturkamer, Riek Gispen heeft later verteld hoe dit verlopen is: *...hij werd opgepakt door de Duitsers omdat hij een brief had gestuurd aan Seyss-Inquart met de mededeling dat hij geen lid wilde worden van de cultuurkamer. Zij ging dagelijks naar de gevangenis en wilde de gevangenisdirecteur spreken om hem te vertellen dat ze het belachelijk vond haar man voor zoiets op te pakken. De directeur sprak ze nooit maar de boodschap kwam wel over want na drie weken iedere dag aan de poort te klagen kwam haar man weer vrij. Dat duurde echter niet lang want op een dag zat hij te schilderen in een café in Scheveningen. Het was koud buiten en hij had gevraagd of hij binnen aan het raam mocht zitten om de duinen en de zee te schilderen. De Duitsers kwamen het café binnen en pakten hem weer op. Hij zou nu een spion zijn die de Duitse barricades in kaart bracht. Deze keer zat hij twee weken vast. De fabriek in Rotterdam lag stil, er was immers geen staal te krijgen. Dit was voor hem de aanleiding om ontwerpen te maken voor houten meubilair.*

De familie moest uitwijken naar Emst waar het veiliger was. Samen met de bekende interieurarchitect en meubelontwerper Bas van Pelt bewoonde hij een kookhuisje. Gispen pakte zijn oude hobby van schilderen weer op, hij maakte landschappen, portretten en stillevens, maar schilderde ook abstract. Bij gebrek aan materiaal werden de doeken vaak aan twee kanten gebruikt. Vanaf 1945 exposeerde hij regelmatig.

(zie voor vervolg van het artikel pag. 15)

OPRICHTING JENAPLANSCHOOL TE EPE 1975-1981

WERKGROEP JENAPLANSCHOOL

Jenaplanschool 't Hoge Land

Rond de jaren 70 kwamen er meer mensen vanuit het westen van het land in Epe wonen. Vaak jonge mensen met hun gezin, die de democratiseringsbeweging in de jaren 60 en 70 heel bewust en vaak van dichtbij hadden meegemaakt. Zij waren maatschappelijk dan ook zeer betrokken en hadden duidelijke ideeën over opvoeding. Toen hun kinderen naar school gingen, wilden zij nadrukkelijker bij het onderwijs betrokken worden. Meepraten en denken over onderwijs dat meer moest zijn dan intellectuele vorming. Ook het leren van sociale vaardigheden en leren omgaan met eigen gevoelens en mogelijkheden zijn belangrijk. Kortom: uitgaan van het kind met al zijn of haar mogelijkheden.

Discussies over onderwijsvernieuwing werden vooral in het westen op de scholen gevoerd, maar waren in Epe nog pril. De betrokken ouders wilden, uitgaande van het feit dat het onderwijs op de bestaande scholen goed was, discussies aangaan over deze wat andere, bredere opvattingen over onderwijs. Volgens hen moesten deze op de ouderavonden plaatsvinden. Tot dan toe waren deze beperkt tot informatie over praktische zaken en andere schoolactiviteiten. Ouderparticipatie bestond uit leesmoeder en klusjesvader voor hand-en-spandiensten. Ondanks vragen en verzoeken waren op de ouderavonden deze inhoudelijke besprekingen niet gewenst. Noch de schoolleiding noch de 'autochtone' ouders vonden deze discussies nodig. Zij zagen deze als een aanval op hun onderwijzers. Het onderwijs aan hun

De eerste steen maken... De kinderen kleien als 'eerste steen' hun creatie. Op de voorgrond Ilse, meer naar achteren Sander, Douwe, Harm en Gijs. De steentjes hebben nog steeds hun plekje in de school.

kinderen was goed, en moest zo blijven. De zaak escaleerde op een ouderavond waar de agenda bestond uit praktische en organisatorische mededelingen, met na de pauze een voordracht door de schrijver van het boek *Juf, daar zit een weduwe in de boom* (H. Hoving). De groep kritische ouders stelde bij de aanvang van de avond dat zij liever over het onderwijs wilden praten, zoals op

verschillende ouderavonden ook was gevraagd. Er ontstond een verhitte discussie tussen de ouders onderling. Het hoofd van de school zegde een aparte ouderavond toe waar over het onderwijs gesproken kon worden. Eind 1976 kregen de ouders een uitnodiging voor deze avond:

'Wij nodigen U uit om te praten over ouderparticipatie. Velen van U zullen zich afvragen, waarom ouderparticipatie terwijl we op onze school vele vormen hiervan al jaren toepassen? Ouderparticipatie wil zeggen hoe wij als ouders meedoen aan de activiteiten die binnen en buiten de school plaatsvinden. Door te komen en zich niet af te laten schrikken, toont U dat U bij de school betrokken bent.'

Dit was niet de avond die de betrokken ouders voor ogen hadden. Duidelijk werd dat, ondanks het feit dat de kritische groep regelmatig met waardering sprak over het bestaande onderwijs, de standpunten niet bij elkaar kwamen. De bereidheid om te praten over de inhoud van het onderwijs was er niet, noch bij de ouders noch bij de leerkrachten. Na afloop van deze teleurstellende avond ging een aantal ouders bij elkaar zitten om te bespreken hoe het verder moest. Op de scholen was geen discussie mogelijk. De kritische ouders werden ook buiten de school erop aangekeken. Bij aanmelding op een van de scholen werd zelfs geadviseerd naar een andere school te gaan. Kortom: de sfeer was er niet beter op geworden.

Hoewel het aanvankelijk niet de bedoeling was, begon deze kleine groep ouders na te denken over hoe zelf onderwijs te realiseren dat meer aansloot bij de vorming van hun kinderen. Een eigen school stichten bood wellicht een mogelijkheid? Deze discussie begon in 1976 en resulteerde uiteindelijk in augustus 1981 in een nieuwe school. De vijf jaren van het begin tot de realisatie waren geen gemakkelijke. Het was een weg van lange adem en doorzetten. Een aantal kinderen van de ouders van de initiatiefgroep heeft dan ook niet op de nieuwe school gezeten. Zij hadden de lagere school al beëindigd of zaten in het laatste leerjaar.

Hoe moest dit alles aangepakt worden? Wat waren de wettelijke mogelijkheden? Hoe stond de gemeente ertegenover?

In eerste instantie werden inhoudelijke uitgangspunten geformuleerd:

- ◇ Kinderen zijn niet allemaal gelijk, maken niet allemaal dezelfde ontwikkeling door. Het onderwijs moet daarom ook niet iedere leerling tegelijkertijd hetzelfde pakket aan leerstof aanbieden. Gelijke kansen realiseer je niet met gelijke start en met het aanbieden van uniforme leerstof.
- ◇ Centraal in het onderwijs moet de ontplooiing van het kind naar eigen aanleg en tempo staan.
- ◇ Intellectuele vorming is belangrijk, maar sociale, maatschappelijke en creatieve vorming is minstens zo belangrijk.
- ◇ Leren omgaan met elkaar, verantwoordelijk zijn voor eigen handelen en respect en begrip hebben voor het handelen van medeleerlingen.
- ◇ Initiatieven nemen, elkaar helpen, stimuleren, van elkaar leren.
- ◇ Leren omgaan met eigen gevoelens en die van anderen, het ontwikkelen van eigen mogelijkheden.
- ◇ School moet midden in de Eper samenleving staan.
- ◇ Het lessenpakket moet een geïntegreerd geheel zijn. Zo moet bijvoorbeeld creatieve vorming, zoals alle lesstof, geen vak apart zijn.

Deze uitgangspunten vereisen een andere vorm dan klassikaal onderwijs met vaste lespakketten. Van belang is dat kinderen van verschillende leeftijden met elkaar kunnen omgaan in de school. Dit vereist open leslokalen en ruimtes waar kinderen rustig zichzelf kunnen zijn en anderen kunnen ontmoeten. De initiatiefgroep heeft deze uitgangspunten verder uitgewerkt. Aan de hand hiervan heeft men verschillende schooltypen bestudeerd. Na deze opgedane kennis heeft men de groep uitgebreid met geïnteresseerde ouders. Men organiseerde discussieavonden over onderwijs in openbare gelegenheden in de gemeente. Deze goed voorbereide avonden werden drukbezocht; er kwamen steeds meer mensen en zij namen deel aan de discussies. Ook de pers besteedde er aandacht aan. Op de scholen werd erover gesproken. Kortom: het begon te leven in de Eper gemeenschap. Op de bestaande

Samen de bouwput graven: daarvoor hebben de kinderen hun schepjes en ander materieel meegenomen.

scholen werden ook allerlei initiatieven genomen. Zo werd in het gemeentehuis een algemene onderwijsdiscussiedag georganiseerd door de Vereniging voor Openbaar Onderwijs (VOO), samen met de openbare scholen uit de gemeente. Nu er meer ouders betrokken waren, werden er werkgroepen geformeerd. De werkwijze die de initiatiefgroep gevolgd had, werd nu met een grote groep betrokken en geïnteresseerde ouders herhaald. In deze werkgroepen werd inhoudelijk over onderwijs gesproken en werden de discussieavonden voorbereid, waarop onder andere deskundigen op het gebied van onderwijs werden uitgenodigd, bijvoorbeeld uit het Freinet- en Jenaplanonderwijs. Er ontstond zo een levendige onderwijsdiscussie in de gemeente Epe. Op de bestaande scholen werden allerlei activiteiten ontplooid waarbij ouders betrokken werden. Toch was er ook veel weerstand tegen de initiatiefgroep. Zo kregen de kinderen van alle openbare lagere scholen een brief mee naar huis waarin de VOO waarschuwde voor dit initiatief:

'De V.O.O. vraagt aan u - ouders die bewust hebben gekozen voor de openbare school - doe aan dit riskante avontuur niet mee. Wilt u ook de ouders die misschien twijfelen eens wijzen op de gevolgen. Zeker op de gevolgen voor uw eigen kinderen.'

Voor de leden van de initiatiefgroep werd het steeds duidelijker dat men met een eigen school moest beginnen. Doorgaan met het oorspronkelijke plan om binnen de bestaande scholen te blijven werd door de grote weerstand, vaak ook persoonlijk gericht, onmogelijk. Contacten werden gelegd met de gemeente, de inspectie en andere onderwijsinstellingen: Welke stappen moeten ondernomen worden om tot de daadwerkelijke oprichting van een school te komen? Wat zijn de

De viering ter gelegenheid van het officiële openingsfeest

wettelijke mogelijkheden? Contact werd gezocht met mensen in andere gemeentes die ervaring hadden met het opzetten van een nieuwe school. De medewerking van de gemeente was in deze fase niet optimaal. Deze wilde dat de ouders binnen de bestaande openbare scholen bleven, waaraan de initiatiefgroep in eerste instantie ook de voorkeur had gegeven.

De werkgroep werd steeds enthousiaster. Gezocht werd naar een architect die met de ouders wilde meepraten over het onderwijs om op basis daarvan een schoolgebouw te ontwerpen. Het schoolgebouw moest naar indeling en vormgeving aansluiten bij het onderwijs dat hun voor ogen stond. Deze werd gevonden in de zeer bekwame en enthousiaste Amsterdamse architect, de heer Jan Trapman. Er volgden enkele moeizame jaren van discussies met ouders, voor- en tegenstanders, overleg

met gemeente en centrale overheid, ouderbezoeken, verzamelen van handtekeningen, krantenartikelen voor en tegen, ingezonden stukken, etc. De werkwijze en de inhoud van verschillende onderwijsvormen met vernieuwende ideeën werden bestudeerd en scholen werden bezocht, zoals het Freinet- en het Jenaplanonderwijs en de Vrije School. Vele ideeën en werkwijzen kwamen overeen met de wensen van de betrokken ouders. Om enig houvast te krijgen over hoe te starten met 'de nieuwe school' werd gekozen voor het Jenaplanonderwijs omdat dit concept vele mogelijkheden bood om eigen ideeën verder uit te werken. De aangetrokken leerkrachten hadden ervaring met zowel het Freinet- als het Jenaplanonderwijs. Toen de financiën rond waren en het sein eindelijk op groen stond, kon met de bouw begonnen worden en stond het schoolgebouw er in een halfjaar!

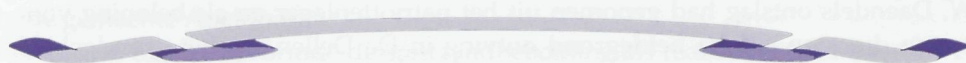
Tijdens de oprichtingsfase werd gezocht naar geschikte huisvesting voor de nieuw op te richten school. Aanvankelijk naar een geschikt bestaand of leegstaand gebouw, maar toen dat keer op keer vastliep en ook de ondersteuning van de gemeente niet tot resultaten leidde, kwam langzaam de gedachte op van nieuwbouw. Dankzij actieve ondersteuning van de Inspectie Basisonderwijs in Harderwijk en de vereniging Bijzonder Onderwijs was bekend dat de stichtingskosten ad fl. 1.800.000 toereikend zouden zijn voor nieuwbouw.

Bovendien kon bij nieuwbouw optimaal afgestemd worden op de wensen van de ouders en kinderen (toneel/variabele wanden, etc.). De gemeente 'hielp' met het publiceren van een voorgenomen bestemmingsplanwijziging (5^e partiële wijziging Vegtelarij) om zodoende een stukje grond (met bijzondere doeleinden als een school!) te veranderen in woningbouw. Alleen belanghebbenden mochten bezwaar indienen, hetgeen de ouders grif deden. Het bezwaar werd gegrond verklaard en in de bezwaarschriftencommissie deed de wethouder de ouders het voorstel: 'Als u het bezwaar intrekt, vind ik vast wel een goede plek voor die school.' De ouders gingen hier meteen mee akkoord. De gemeente bood het veld Het Hogeland aan om de school te bouwen. De bouwvergunning kon worden aangevraagd! Er werd een aanbesteding gedaan en er werd op toegezien dat vooral ook lokale onderaannemers werden ingeschakeld. De kinderen gingen met versierde scheppen feestelijk 'de eerste spade' in de grond steken. Ook maakten zij van klei de eerste creatieve bouwstenen, die nu nog als reliëf in de school zijn terug te vinden.

Om tijd te sparen werden de plannen gelijktijdig ingediend bij de gemeente en de provincie. Ook werd de constructie van het gebouw zo ontworpen dat er door een snelle verticale opbouw van stalen kolommen doorgewerkt kon worden, terwijl later de stenen muren werden opgebouwd. De mooie houten gelamineerde liggers werden gesteld. Uitgangspunt was dat er gewerkt werd met natuurlijke materialen. Het bouwteam bestond uit de architect, aannemer, schoolbestuur en opzichter en wekelijks werd er een bouwvergadering gehouden.

De bouw werd in zes maanden gerealiseerd en de school was op tijd klaar voor het nieuwe schooljaar. Eerder was met architect Jan Trapman al vele malen gesproken

over de verlangens van vormgeving en ontwerp, door middel van inspraakrondes met ouders en kinderen. Maquettes van piepschuim kwamen en gingen tot er een indeling lag die ruimtelijk de mogelijkheid bood om het onderwijs dat de ouders voor ogen stond, te realiseren. Hier stond een school met schuifwanden, vier leslokalen, een gymzaal en een podium van 7 meter met gordijn (geweven door een van de ouders) rondom een grote centrale, gemeenschappelijke ruimte. Een ruimte waarin alle kinderen, leerkrachten en ouders elkaar konden ontmoeten, maar die ook de mogelijkheid bood om andere organisaties en maatschappelijke activiteiten binnen de school te halen. Dit was een constructie die voor elk kind en elke ouder concreet de verbinding vormde tussen de thuis- en schoolopvoeding/vorming. De ouders brachten de kinderen tot in de school en dronken er huiselijk koffie met elkaar. Centraal stond de ontmoetingstafel waar informatie werd uitgewisseld. Er was geen enkele belemmering voor de ouders om de school binnen te gaan en met elkaar over het onderwijs te praten.

W.H. GISPEN (1890-1981)

VERVOLG VAN PAGINA 9

In 1948 publiceerde Gispén het boek *Schoonheid van industriële producten*, het eerste Nederlandstalige boek over industriële vormgeving. Hij vertrok bij de Gispén-fabriek en startte met een bureau aan huis voor binnenhuisarchitectuur en industrieel ontwerpen.

In 1955 werd er, ter gelegenheid van zijn 65e verjaardag, een eretentoonstelling van zijn werk in het Haagse Gemeentemuseum ingericht. In 1960 stopte hij als ontwerper en in 1970 leerde hij etsen van grafisch kunstenaar Dirk van Gelder aan de Koninklijke Academie in Den Haag; zijn etsen en zeefdrukken exposeerde hij regelmatig.

Op 10 mei 1981 overleed hij na een kort ziekbed in Den Haag.

Bronnen

Informatie Arlette Brouwers

Informatie gemeente Epe

André Koch, *W.H. Gispén (1890-1981)*, Rotterdam 1998

Pieter Scheen, *Lexikon Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1950*, 's-Gravenhage 1970

www.whgispén.nl/biografie

HISTORISCH GRONDGEBRUIK IN DE GEMEENTE EPE (19)

PETER STORK

10. DE BOSSEN (2)

Jonge landgoedbossen zijn na 1800 ontstaan, dikwijls als investering in bosbouw op vrijkomende heidegronden, akkergrond en verkochte domeingronden. Door toename van de bevolking, gepaard gaande aan het ontwikkelingspeil, nam de vraag naar hout in de 19^e eeuw sterk toe. De Nederlandse productie van hout was sterk afgenomen door rooibouw in natuurbossen, strooiselroof en brand. Het benodigde hout werd dan ook geïmporteerd uit de Oostzeelanden en het Rijngebied. Zo zijn veel landgoederen met de daarbijbehorende bossen aangelegd, zoals De Dellen, Welna en West-Raven.

De eerste poging tot grootschalige heideontginning vond plaats vanaf 1802, toen H.W. Daendels ontslag had genomen uit het patriottenleger en als beloning voor bewezen diensten 435 ha heidegrond ontving in De Dellen, op het grondgebied van de gemeente Heerde. Hij ging de heide ontginnen, kweekte dennen en berken, hield 500 schapen, 100 stuks rundvee, varkens en paarden. Daendels had voor ogen een landbouwbedrijf op deze droge en onvruchtbare grond te vestigen. Deze poging mislukte en in 1807 vertrok hij als gouverneur-generaal naar Indië. Het landgoed kwam in handen van achtereenvolgens F.T. Engelenburg, J.J. de la Sabli-onnière en in 1850 van Buys Ballot. In 1929 ging het over in handen van het Geldersch Landschap als hun eerste verworven landgoed.

Al in 1848 kocht mr. J.H. Schober 85 ha heidegrond in de gemeente Putten, later uitgebreid tot 250 ha, om te ontginnen en te bebossen met vooral naaldbhoutsoorten uit vele delen van de wereld (ondermeer douglas, tsuga, nordmanspar, abies grandis, lariks, fijnspar en sequoia. Zo ontstond het landgoed Schovenhorst. Daarvoor had koning Willem I in 1837 reeds 300 ha laten inzaaien met grove den en werd het eerste douglaszaad ingevoerd door koning Willem III.

Vooraf van naaldbhout verwachtte men een hoog rendement. De hakhoutcultuur hield verband met de winning van looistof. Overheersend waren de naaldboomsoorten grove den, fijnspar, lariks en douglas, al dan niet vermengd met berk, eik en beuk. Aanvankelijk werden in vakwerk gelijkjarige eensoortige naaldbhoutculturen geplant, die later via kaalkap en kunstmatige verjonging werden vernieuwd. Na perioden met ziekten en plagen, bodemachteruitgang en groeivermindering brak het begrip door dat bosbouw geen houtfabriek is, maar een biologische levensgemeenschap. Tegenwoordig wordt kaalkap over grote oppervlakten vermeden en worden groepenkap, uitkap en schermkap toegepast, naast menging en onderplanting van verschillende boomsoorten die ter plaatse goed gedijen.

Na de Franse tijd (1795-1813) en vóór 1843 waren de heidevelden domeingrond in het bezit van de overheid, maar werden veelal door de bevolking beschouwd als

gemeenschappelijk bezit waardoor het oorspronkelijk eigendom werd betwist. Zo waren er oude markenrechten die op de heidegronden rustten, gericht op de instandhouding van de heide, voor het weiden van vee en het steken van plaggen. Plaatselijk ontstonden kleine zogenoemde keuterontginningen als gevolg van de bevolkingsgroei in de eerste helft van de 19^e eeuw, waarbij een schamel inkomen werd verkregen. Bekend zijn de huttenkolonies die zich vestigden op omstreden grondeigendom van rijk en gemeenten, zoals het Horsthoekerveld en het Hoornerveen onder Heerde.

De heide leverde heide- en berkenbezems, handschrobbers, brandstof in de vorm van opslag van bomen, evenals uitgeschudde heideplaggen, grind, witzand als strooizand op de lemen vloeren van de huizen, schuurzand voor pannen, klompen en melkbussen, en plaggen en gemaaide heide voor de stallen.

Op de hogere delen van de Veluwe werden de markengronden pas laat verdeeld. In 1876 ontstond het Artillerie Schietkamp Oldebroek van ongeveer 1700 ha door aankoop van het Rijk. In 1916 werd dit uitgebreid met grond van de gemeente Heerde. Het eerste natuurmonument werd in 1908 het ven Gerritsflesch, gelegen in de gemeente Apeldoorn.

Een aparte categorie vormde de stuifzandbebossing als reactie op door overbeweiding, ontbossing en plaggenlandbouw veroorzaakte stuifzanden. Dit proces was al in de middeleeuwen begonnen. Het is een moeizaam herstelproces geweest dat meerdere eeuwen in beslag heeft genomen. Pas tussen 1822 en 1850 werd de stuifzandbestrijding, zij het karig, ter hand genomen. De beteugeling van stuifzanden – met op de achtergrond tevens houtproductie en verdere heideontginning ten behoeve van de bosaanleg – heeft zich voortgezet in de 20^e eeuw. Geleidelijk aan

Heide op de Renderklippen, een van de weinige 'snippers' heide die in de gemeente Epe zijn overgebleven na de ontginning van de 'woeste gronden'. Foto: Peter Stork.

konden meer eisende uitheemse naaldhoutsoorten en loofbomen worden geplant na een eerste generatie grove den als pioniersvegetatie.

Tijdens het koningschap van Willem I (1815-1840) werd begonnen met het ontginnen van heidevelden waarbij twintig jaar vrijstelling van grondbelasting werd gegeven voor de omvorming van heide naar akkerland, weiland en bos. Dit gaf problemen met de gebruikers van de 'gemene velden'. In 1843 werd rond 24.000 ha heide door de staat aan acht Veluwse gemeenten verkocht, onder andere om de staatsschuld, ontstaan door

de Franse tijd, af te lossen. De gemeente Epe werd eigenaar van 3536 ha voor de som van 3000 gulden. In het contract werd opgenomen dat de gemeenten zorg zouden dragen voor ontginning of verkoop aan particulieren ten behoeve van ontginning. Hier kwam eerst niet veel van terecht, omdat er geen termijnen werden

Het eerste gemeentehuis van Epe werd mede gefinancierd uit de verkoop van heidegrond.

overeengekomen en omdat vóór de invoering van kunstmest het heideareaal hard nodig was voor de agrarische bedrijfsvoering. Daarnaast streefde de gemeente Epe ook verkoop van het heideareaal na om met de opbrengst een raadhuis te kunnen bouwen en wegen te kunnen verbeteren. Zo was er in 1850 alweer 1000 ha verkocht en was er in 1914 nog maar 540 ha

over. In dat jaar werd besloten 400 ha te bebossen met behulp van een renteloos voorschot van het Rijk. In de loop van de 19^e eeuw werden met name heidegronden bebost door vermogende particulieren om economische redenen, en wel om grond te verbeteren omdat men: a) goedkoop heidegronden kon verwerven, b) goede afzetmogelijkheden voor mijnhout zag, en c) perspectief zag in uitbreiding van het akkerareaal.

Ten gevolge van de industriële revolutie kwam er een andere vraag naar hout en agrarische producten. Op grote schaal werden vele domeingronden verdeeld onder de gemeenten en particulieren om er bos en landbouw te bedrijven. Een aantal malenbossen werd daarbij gered door ze om te zetten in naamloze vennootschappen. Door de vraag naar hout van de grove den als stutten in de mijnbouw, eikenschors voor de leerlooierijen, brandhout, paal- en zaaghout kwam de houtproductie op gang. De eerste situering is veelal gerelateerd aan het in de 19^e eeuw gereali-seerde straat- en spoorwegennet, zoals de aanleg van de Zuiderzeestraatweg onder koning Willem I (1815-1840) en de aanleg van de spoorlijn Amersfoort-Zwolle (1860-1876). Echter, in een groot deel van de 19^e eeuw werd het transportsysteem nog gedomineerd door de trekschuiten en kon men het houttransport niet over grote afstanden doen plaatsvinden. Pas aan het eind van de 19^e eeuw kon met behulp van spoorwegen hout afgevoerd en plantmateriaal aangevoerd worden.

Aanvankelijk vielen bosbouwactiviteiten onder de Geldersche Maatschappij van Landbouw (GML). Hier kwam een eind aan in 1888 toen mede door de GML de Heidemaatschappij werd opgericht om de resterende heidevelden productief te maken door ontginning voor land- en bosbouw. Het voorzitterschap van beide organisaties bleef in eerste instantie in handen van mr. C.J. Sickesz. Een jaar later, in 1889, werd Staatsbosbeheer opgericht; het eerste bezit was het 2000 ha omvat-tende terrein, bestaande uit zand, heide en kleine boscomplexen, gekocht door de Staat van de Kootwijker maalschap.

Na 1907 konden gemeenten en verenigingen met een algemeen nut een renteloos

voorschot en technische hulp krijgen voor het bebossen van woeste grond. Dit gold niet voor particulieren. In datzelfde jaar werden Niersen, Gortel, het Gortelse Bos en het Vreebos door 'Het Loo' aangekocht van de buurschappen en de marken of maalschappen. In Gortel stonden in die tijd nog dertig woningen.

Een tweede golf ontginningen van woeste grond vond plaats in de 20^e eeuw, met name in de jaren 30 en na de Tweede Wereldoorlog, vaak met een renteloos voorschot van het Rijk. Naast werkgelegenheid speelde de vraag naar mijn-, paal- en zaaghout, rijshout voor de bakkers, boerengeriefhout in de vorm van slieten, rasterpalen, bonenstokken en brandhout een rol. Later ging vooral de papierindustrie zorgen voor afzet van het geoogste hout.

In de Eerste Wereldoorlog werd een algeheel kapverbod ingesteld, gevolgd door een Noodboswet in 1917, een Boswet in 1923 en een Natuurschoonwet in 1928. Na de Tweede Wereldoorlog kwam er in 1961 een nieuwe Boswet en in 1968 een Natuurbeschermingswet. Thans worden de diverse wetten geïntegreerd.

De ontginning van de heide ten behoeve van de bebossing is op het terrein van de gemeente Epe in 1914 van start gegaan en in 1934 voltooid. Boswachter Jan Geurken van Staatsbosbeheer had hierover de leiding. De aanleg van de jonge bosontginningen ging gepaard met een uitgebreid weggennet van vaak 7 meter breedte om de toekomstige houtafvoer mogelijk te maken. Veelal werd aan weerszijden van hoofdwegen een loofhoutbeplanting aangebracht, ook ter breedte van 7 meter, om eventuele bosbrandbestrijding mogelijk te maken. De ondergroei van heide en ruigten in de singels en op de wegen moest daarbij periodiek worden gezuiverd. Om het vogelleven te bevorderen werden meerdere houtsoorten aangeplant, afhankelijk van de bodemgeschiktheid. De ontginning had plaats in handkracht, met paard en ploeg, daarna met ossen, veelal afkomstig uit de Eifel. Als laatste gebeurde dit met de stoomploeg. De ouderen onder ons hebben de heer Brouwer, die destijds ossendrijver was, nog gekend.

In de jaren 40 en 50 van de 20^e eeuw werd in de gemeente Epe enerzijds een actief aankoopbeleid gevoerd, anderzijds een verkoopbeleid, zoals aan de Waterleiding Maatschappij Gelderland en ten behoeve van villabouw.

In de 20^e eeuw, rond 1920, verdween de vraag naar eikenschors voor de leerlooierij omdat chemische producten daarvoor in de plaats kwamen. Door het sluiten van de steenkolenmijnen vanaf de jaren 50 van de vorige eeuw verdween de vraag naar mijnhout. Aardolie en aardgas namen de functie van kolen over. De vraag

De 'eerste steen' van de Heidemij werd in 1912 te Arnhem gelegd door Zijne Koninklijke Hoogheid prins Hendrik.

Foto: Jubileumuitgave 75 jaar Heidemij.

*Aanvankelijk gebeurde de heideontginning met de ossenploeg. Later werd dit werk veelal gemechaniseerd.
Foto: Jubileumuitgave 75 jaar Heidemij.*

naar mijnhout en schors voor de leerlooierijen viel weg en de vraag naar vezel- en papierhout nam toe, vooral na 1950. Door de grotere naoorlogse welvaart en grotere mobiliteit van de bevolking werden bossen en natuurterreinen een dankbaar doel in het kader van de vrijetijdsbesteding, de openluchtrecreatie en de verblijfsrecreatie. De moderne houtverwerkende industrie nam de afzetmogelijkheden van hout grotendeels

over. Door middel van samenwerking in de bosbouw is in het laatste kwart van de 20^e eeuw gepoogd de bosbouw rendabel te houden. Het rijksbeleid werd gericht op marktwerking en er kon en kan niet geconcentreerd worden tegen het aanbod dat voortkomt uit de wereldmarkt. Het bosbeheer gaat thans voor een belangrijk deel in de richting van een natuurgericht en geïntegreerd beheer, waarbij sommige stromingen een beleid voeren dat gericht is op het verwijderen van allochtone boomsoorten. Nadat bossen aanvankelijk als productiebossen werden gezien, is het tegenwoordige bos 'multiple-used' en speelt een rol in de waterhuishouding, houtproductie, natuurbescherming, openluchtrecreatie en klimaatpolitiek. De bossen omvatten nog diverse archeologische relictten met daarnaast nog tal van andere cultuurhistorische elementen, zoals wildwallen, leemkuilen, (stukken van) historische wegen, sprengbeken, laanbeplantingen, grensbomen, hakhoutstoven, bezandingsgreppels en schaapsdriften. Al met al vele historische elementen die nog onvoldoende in kaart zijn gebracht.

(Wordt vervolgd)

*Productiebos bij Epe met douglas, een snelgroeiende naalddhoutsoort.
Foto: Peter Stork.*

'HUISJE HANEKAMP', BOERDERIJTJE AAN DE DELLENWEG**GERT VAN DEN ESSCHERT**

Het boerderijtje Huisje Hanekamp heeft gestaan op de hoek Dellenweg/Holleweg. Het dateert al van voor 1900. Het huisje werd, waarschijnlijk vanwege zijn nostalgische waarde, vele malen op prentbriefkaarten afgebeeld.

De eerste bewoners waren Willem en Teuntje van Tongeren. Zij hadden twee zonen: Willem en Hendrik. Om aan de kost te komen trokken de gebroeders veelal met een kruiwagen vol schoon zand door het dorp Epe en probeerden het zand aan de man te brengen. Het gele zand werd veelal gebruikt om op betonnen vloeren in kamers te strooien, wat dan dienst deed als een soort tapijachtige bedekking. Ook werd het zand gebruikt voor het schuren van klompen.

Het huisje was vroeger een plaggenhut, die stukje bij beetje door de familie Van Tongeren werd verbouwd tot een klein Veluws huisje. Vader Willem overleed in 1902 en moeder Teuntje (Palm) in 1905. Hun zoons Willem en Hendrik bleven in het huisje wonen, totdat Hendrik (geboren op 13 februari 1868) op 11 april 1909 in Epe op 41-jarige leeftijd, ongehuwd, kwam te overlijden. Zijn broer Willem (geboren op 20 januari 1864) bleef alleen achter. Hij zou bij verschillende gezinnen onderdak hebben gehad, totdat hij ervoor koos om als marskramer een zwervend

'Huisje Hanekamp' met Johannes Hanekamp in de deuropening (1946)

De gebroeders Van Tongeren met een kruiwagen zand op weg naar een klant (1905)

bestaan te gaan leiden. Freek Bomhof wijdde in zijn boek *Streekverhalen* een hoofdstuk aan deze bekende marskramer. Willem van Tongeren overleed op 7 november 1942 op 78-jarige leeftijd. Hij ligt begraven op de begraafplaats te Beekbergen.

Familie Hanekamp

De familie Hanekamp heeft na de familie Van Tongeren in dit landarbeidershuisje gewoond. Er deed in Epe het verhaal de ronde dat de Hanekampjes broer en zus waren; ze waren echter wel degelijk getrouwd. Johannes Hanekamp werd geboren op 25 november 1865 en overleed op 17 februari 1947. Zijn vrouw Johanna Cornelia Vrielink werd geboren op 5 oktober 1862 en overleed op 1 maart 1940. De familie Hanekamp haalde in 1929 zelfs al de landelijke pers. Het weekblad *De Prins* van 4 mei 1929 heeft het in een artikel over 'een oeroude put bij Epe op de Veluwe'. Bij de foto stond de tekst: 'Door middel van een katrol met ketting wordt de emmer naar beneden gelaten en gevuld weer opgehaald. Wie is dat oude vrouwtje, dat bij deze waterbron zulk een passende stoffage vormt? Elke logé, elke pensiongast kent Mej. Hanekamp uit het hutje in de bosschen en waardeert haar om haar vriendelijkheid en haar gastvrijheid. Haar leeftijd? Ze zal wel geen bezwaar hebben, dat wij dien meedeelen: 72 jaar.'

Hier ziet u Johanna Cornelia Hanekamp-Vrielink bij de waterput (1929). Gezien de geboortedatum (1862) is de leeftijd van 72 jaar foutief en moet vrouw Hanekamp hier 66 jaar oud zijn geweest. In 1948 werd Huisje Hanekamp gesloopt in verband met het bouwen van een nieuwe woning. In december 1949 betrok de familie J. Rabijs de nieuwe woning. (Foto: J. Hekkert)

DINA VAN EEK

Ook de in Epe bekende Dina van Eek heeft in Huisje Hanekamp gewoond. Petronella Berendina van Eek, beter bekend als Dina van Eek, werd in Epe geboren op 9 augustus 1878 en overleed in een rusthuis in Apeldoorn op 19 april 1956. Zij werd 77 jaar oud.

Als kind woonde Dina in het buurtschap De Bijsterbosch, waar ze haar vader, Hendrik van Eek, vaak hielp met het hoeden van de dieren. Dina's vader was geboren op 3 oktober 1841 en overleed op 12 december 1918. Hendrik was schaap-

herder en keuterboer. Hij trouwde op 18 januari 1873 met Jantje Jonker (1842-1885). Zij kregen twee dochters. Als jong meisje ging Dina werken als dienstmeid bij diverse boeren in de omgeving van Epe. Je kon Dina van Eek overal aantreffen, als zij vooral in de zomer langs de wegen en door de bossen van Epe zwierf. Dina van Eek was actief in de imkerij en bracht haar eigen prentbriefkaarten aan de man om een centje te verdienen. In verband met haar gezondheidstoestand kwam dokter Arend Mijs regelmatig bij haar op bezoek. Eens zei hij daarover: 'Het is een pittig wijffie, dat meer vertrouwen heeft in haar pijp dan in de medicijnen uit mijn apotheek.'

Haar grootste bekendheid kreeg Dina in de jaren die zij doorbracht in Huisje Hanekamp. Zij werd er vele malen door fotograaf Harry Kuyters op de foto gezet. Aanvankelijk had Dina ingewoond bij de bejaarde Johannes Hanekamp. Tot diens overlijden op 17 februari 1947 sliep ze daar in een stroschuur. Toen zij na zijn overlijden de primitieve woning geheel tot haar beschikking had, maakte ze het zich weinig gerieflijker. Dina van Eek kende de uitgestrekte bossen van Epe op haar duimpje. Dit kwam haar in de oorlog goed van pas. Menig onderduiker heeft ze, met gevaar voor eigen leven, naar een veilige schuilplaats gebracht.

Ook woonde Dina van Eek van 1948 tot 1956 in een heel klein huisje op de Wachtelenberg, waar nu de W.G. van de Hulstschool staat, die in 1967 werd geopend. Dit huisje werd in 1948 gebouwd door aannemer G. Kwakkel uit de Emmastraat.

Epe Veluwehuisje, Dellenweg

Dellenweg - Epe

Het waren onder andere Neeltje Dijkslag, die de was voor Dina deed, en wijkzuster J.A. Breukemeijer die een oogje in het zeil hielden. De laatste was van 1955 tot 1973 wijkzuster in Epe. Zij werd donderdag 23 augustus 2012 maar liefs 100 jaar. Later werd het huisje op de Wachtelenberg bewoond door de familie Van Huffelen (van 1956 tot 1964); het werd in 1965 afgebroken.

Dina zou ook nog in een boerderijtje aan de Gildeweg hebben gewoond.

Dina was een opvallende verschijning, een van de opvallendste figuren die Epe ook gekend heeft. En dat niet alleen door haar pijp. Ze miste namelijk sinds haar jeugd een oog dat niet door een glazen oog werd vervangen. Het verhaal wil dat Dina haar oog

Boven: 'Huisje Hanekamp' met Johanna Cornelia Hanekamp-Vrielink in de deuropening (1933).
Onder: 'Huisje Hanekamp' aan de Dellenweg, hoek Holleweg (1930).

Prentjes van Dina van Eek

Linksboven:

Met pijp en bijenkorf (1947).

Rechtsboven:

Met de jachthond Tabo van dokter Mijs (1948).

Onder:

Met pijp en bezemsteel (1947).

moest missen door een ongeluk met een mestvork tijdens werkzaamheden op een boerderij ergens aan de IJssel. Volgens een ander verhaal zou vader Hendrik haar tijdens een ruzie per ongeluk met een hooivork in het oog hebben gestoken. Het is jammer dat er nog steeds geen straat, plein of iets dergelijks naar zo'n markant figuur is vernoemd.

BRONNEN

Weekblad *De Prins*, 4 mei 1929.

Epe in prenten en verhalen. J. Gerard (2002).

Epe mien däärpjen, G. van den Esschert (2010).

FOTO'S: collectie Lohuizerbrink

HET HANENDORP EN DE HANENDORPERWEG (EMST) (3)

EEN WANDELING LANGS OUDE EN NIEUWE PANDEN

EVERT DE JONGE

In deel 2 wandelden we een niet-bestaand weggetje in. In dit deel bezoeken we de laatste twee huizen aan deze straat om dan terug te keren.

'Scholten'

We lopen nu verder op het niet meer bestaande weggetje om een boerderij – thans vanaf de Hanendorperweg via de Koeweg bereikbaar – te bereiken waar in 1832 het echtpaar Jan Berends Smit (geb. 1785) en Teuntje van Lohuizen woonde. Opvallend is dat de boerderij in 1832 vrijwel in zijn geheel werd omsloten door houtwallen, zoals te zien is op de in *Ampt Epe* nummer 190 afgebeelde kadasterkaart. In feite handelt het zich hier om een huisenk.

Begrip huisenk

Het begrip enk (eng) is redelijk bekend in de betekenis van een meestal opgehoogd stuk land, waaraan boerderijen lagen en eveneens meestal omgeven door een wildwal. De grootste enk in Epe was de Emsterenk, de best zichtbare de Dijkhuizerenk.

Een huisenk is een enk die alleen maar gebruikt werd door een boerderij.

Berend Jans (Smit) en zijn vrouw Maria Willems, die elkaar in 1782 het jawoord gaven, waren mogelijk de bouwers van dit pand. Maria was de dochter van Willem Berends, smid aan de Loobrink, en Willemetje Hendriks. Mogelijk dat haar man emplooi vond bij haar vader en zich later als zelfstandig smid vestigde op de Achterenk.

Zij overleden beiden vóór 1813, want toen hun al genoemde zoon Jan Berends Smit in dat jaar trouwde met zijn Teuntje – die in 1852 overleed – gaf hij aan dat hun aanwezigheid niet mogelijk was. In 1853 hertrouwde de toen 62-jarige Jan met

Willempje Nijhof, die ruim 30 jaar jonger was. Dat was toen heel gewoon.

Na Jans overlijden in 1859 werd de boerderij verkocht aan

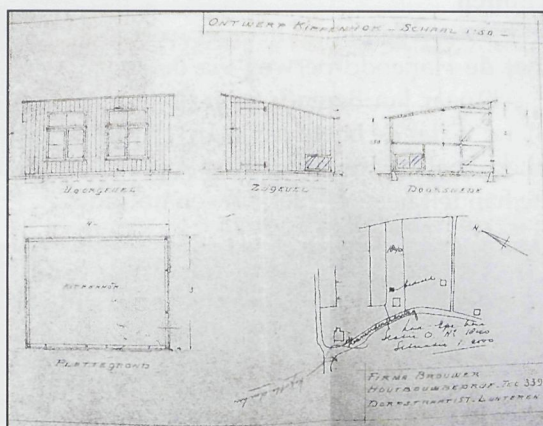

Decennialang was in de boerderij 'Scholten' het gelijknamige rietdekkersbedrijf gevestigd.

Lammert Beekhuis, landbouwer, die ruim 20 jaar later het goed weer van de hand deed aan Jannes Hagen, eveneens landbouwer. Deze bleef een kwart eeuw eigenaar; in 1907 volgde verkoop aan Hendrik Dijkgraaf Mannesz, klompenmaker in Twello, die echter al na vier jaar er de brui aan gaf, waarna Lucas Veldhuis Dz. eigenaar werd. Mogelijk was hij een stroman, want al snel werd de boerderij doorverkocht aan Johannes Beekhuis Hermansz., landbouwer in Emst. Deze werd opgevolgd door zijn zoon Gerrit Beekhuis Johansz., die omstreeks 1926 een verbouwing liet doorvoeren. De boerderij werd later nog uitgebreid met een veeschuur. Gerrit trouwde met Margje van Essen; haar kwamen we al tegen bij de geschiedenis van 'Huis Van Essen'.

'Dijkgraaf'

Het huis Koeweg 2 bestond nog niet in 1832. Uit de bouwvergunningen blijkt dat het voor de oorlog in bezit was van Evert Jan Töpfer en zijn vrouw, die in 1951 naar Vaassen verhuisden. De nieuwe eigenaar was Hendrik Brummelkamp, die uit Vaassen kwam. In 1963 liet hij een kippenhok bouwen voor 800 gulden.

Veluwe kippenhokken

U kent er vast wel een. Zo niet, dan hoeft u niet ver te zoeken, want aan de Hanendorperweg – voorbij het voetbalveld – staat er nog zo'n typisch Veluws kippenhok.

De pluimveehouderij op de Veluwe werd al in de 12/13^e eeuw genoemd. Geen wonder dat een deel van de pacht of belasting in hoenders werd betaald. De hertog kreeg van menig boerenerf een 'rookhoender' als betaling in natura. Eind 19^e/begin 20^e eeuw zou het Veluwe kippenhok als product op de markt komen. In Lunteren was er al een specialist: de firma Brouwer. Een van hun bouwsels, aan de Barneveldseweg 19 in Lunteren, is op de rijksmonumentenlijst geplaatst.

In mei 1966 verhuisde Brummelkamp naar de Drachterweg. De boerderij werd verkocht aan een bekende persoonlijkheid: Ida de Leeuw van Rees, een gepensionneerd radiopresentatrice van de AVRO.

Mevrouw de Leeuw van Rees, eigenlijk heette ze Ida Jacoba Gilkens, wilde pas na een verbouwing haar intrek aan de Koeweg nemen. In juli 1966 vroeg zij dan ook een vergunning aan. De aannemer was de firma F. Braakman te Emst, die voor een bedrag van 1500 gulden de woning zou opknappen. De vergunning werd echter geweigerd, want de verbouwing was 'in strijd met het vigerende bestemmingsplan'. Ida, die wel voor hetere vuren had gestaan, liet het er niet bij zitten en ging in beroep bij de provincie. Ruim 1,5 jaar later werd een tweede aangepaste aanvraag – met nadrukkelijk een verwijzing naar de toestemming van gedeputeerde

Met naald en draad voor U paraat

Met deze pakkende titel presenteerde Ida Jacoba de Leeuw van Rees (1902-1987) in de jaren vijftig jarenlang een handwerkprogramma op Hilversum 1 of 2. Juist dankzij de titel kunnen veel ouderen onder ons zich het programma herinneren.

Ida Gilkens kwam via haar vader, directeur en leraar van een kleermakersschool, al vroeg in aanraking met het modevak. Na de HBS en enkele jaren in het vak te hebben gewerkt, startte ze in 1921 met het geven van modeonderwijs aan de modeschool van mevrouw G.D. de Leeuw-van Rees; kort daarna trouwde ze met Lucien, de zoon van mevrouw De Leeuw. Het echtpaar nam de school over, waarna Ida – onder de naam van haar schoonmoeder – een mode-imperium opbouwde. Als eerste vrouw in Nederland met een rijbewijs zou ze overal in het land dependances oprichten. Dankzij haar broer, die in de omroepbranche actief was, kreeg ze in 1926 een eigen radioprogramma: een knipcursus via de ether. Het werd een groot succes, mede door haar specifieke stem, volgens kenners bekakt. In 1932 was er een record: 32.000 cursisten. Ook in Nederlands-Indië werd in 1939 gestart met het programma en weldra verzorgde ze ook modeshows via de radio. Na de oorlog werden de activiteiten nog uitgebreid in de ondertussen vijftien dependances, terwijl ook de radioprogramma's werden voortgezet, die stevast werden beëindigd met de woorden: 'Dames, nu groet ik u weer. Tot de volgende keer.' In 1963 staakte de AVRO haar programma wegens de opkomst van de confectiekleding. In 1967 schreef ze nog een boek met natuurlijk de bekende titel en als onderschrift: *Nieuwe handleiding op het gebied van naaien, knippen, knippatronen, garneren van japonnen, borduren en schmoken, breien en haken en apparatuur*. Een eigentijds commentaar: 'Als je haar instructies opvolgde, terwijl je luisterde, werd het niets.'

Ida zou nog lang actief zijn in haar modeschool, die uiteindelijk in 1977 werd verkocht, maar ze bleef ook toen nog een tijd voor advies en het afnemen van examens. Na een brand in haar Naardense huis (1966) kocht zij de boerderij 'Dijkgraaf'. Ze overleed juli 1987 in het Apeldoornse ziekenhuis.

Bron: Historici.nl

staten – wel goedgekeurd. Ze zou daarna nog 19 jaar genieten van het Veluwe landleven. Na haar overlijden, op 1 juli 1987, werd de boerderij aan A. Dijkgraaf verkocht.

(Wordt vervolgd)

DANK

Met dank aan
Henk Kloezeman

In de boerderij 'Dijkgraaf' woonde Ida de Leeuw van Rees.

VIER GENERATIES MIDDENSTANDERS TELLEGEN IN EMST

HENK KLOEZEMAN

Wolter Tellegen, herbergier in Emst, wrijft van plezier in z'n handen. Althans, dat zou hij wel willen, maar hij heeft er geen tijd voor, want hij moet tappen en schenken. Zijn plezier zit hem hierin dat hij zijn herberg vol heeft zitten en dus een goede omzet kan maken. Wat is namelijk het geval? De commissie van beheer van de buurt- of geërfdegronden van Emst wil wat grond verkopen; daar zijn heel wat mensen op afgekomen. Gezien het feit dat de commissie en de notaris juist zijn tapperij in Emst als lokaliteit hebben gekozen, is hij degene die prima zaken kan doen, want er zijn wel veertig mannen aanwezig.

WOLTER TELLEGEN (1797-1877)

Wie was Wolter precies? Op 4 november van het jaar 1797 is hij geboren en ingeschreven als Wouter Tellegen in het doopboek van de hervormde kerk van 't Loo bij Apeldoorn. Hij was het eerste kind van Lubbert Tellegen, die papiermakers-knecht was en uit Heerde kwam, en Jurriana Essenstam, afkomstig uit Beekbergen. Wouter Telgen (de spelling van de naam kan op talloze manieren; in de rest van het artikel wordt 'Tellegen' aangehouden) huwde in Epe op 20 februari 1830 met Hendrika Bomhof; zij was geboren op 10 maart 1807 te Vaassen als dochter van Nicolaas Bomhof en Fennetje Brouwers. De bruidegom was vrijgeloofd voor de dienstplicht, maar toch was ten burele van de militie bij gebrek aan pasfoto's zijn signalement beschreven: hij was 1,62 meter lang, had blond haar en bruine ogen – een mooie combinatie –, een smal gezicht en laag voorhoofd, een spitse neus, ronde kin en gewone mond.

Uit dit huwelijk zijn zes kinderen geboren: Johanna, Fennetje, Lijsje, Nicolaas Karel, Aaltje en Johannes; dit laatste kind overleed na korte tijd aan de Emsterenk in huis nummer 470.

In 1844 kocht Wolter van Hendrik van Assen een stuk grond, kadastraal bekend als de percelen 878 en 879 in de sectie M onder Emst, samen groot 2870 m². Hendrik had op zijn beurt op 15 april 1840 grond gekocht van de erven van Aart van Zuuk. Toen Wolter Tellegen deze grond op naam had, werd er vrij snel een huis gebouwd. Enige tijd later kwam er een bijgebouw bij. In 1876 werd dit tot één geheel gemaakt (Emsterenk 470) aan de grintweg bij de kerk. Die grintweg van Hatten naar 't Loo is in 1843 aangelegd en langzamerhand clustert de eerder rond de enk verspreid liggende bebouwing van Emst. Loobrink en Westendorp zich voor een deel langs deze weg. De eerste kerk die van deze buurtschappen een dorp zou maken, is in 1866 ook aan deze weg gebouwd. Wolter was in dit proces in 1844 dus een voorloper! Misschien moeten we hem wel een vooruitziende blik toedichten! Wolters huis staat er niet meer. Nu staan er op dezelfde plek de huizen

Hoofdweg nummer 8 tot en met 12 aan de oostzijde van die straat.

In 1840 vinden we Wolter Tellegen vermeld als broodbakker, van 1859 tot 1871 komen we hem tegen met een tapperij en als herbergier, en in 1877 als bakker en winkelier. Zoals zoveel middenstanders had hij er ook nog een boerenbedoeninkje bij.

In Wolters tapperij heeft de commissie van de buurtschap Emst verschillende malen bijeenkomsten gehad om de markengronden te verkopen (zie de artikelen van Evert de Jonge in *Ampt Epe* nummers 185, 186 en 187).

Op 18 januari 1877 kwam Wolter Tellegen op 79-jarige leeftijd te overlijden. Zijn weduwe en kinderen verkochten driekwart jaar later bij inzet 'op de vierde oktober van het jaar 1877 des namiddags ten ene uren ten zijnen sterfhuize' met hulp van notaris Bloys van Treslong uit Epe een aantal onroerende goederen en wel de volgende:

*perceel 1: een huis en erf met bijbehorende bouwland staande en gelegen te Emst
aan de Grintweg nabij de Hervormde Kerk*

perceel 2: bouwland gelegen aan de Laarstraat, groot 2040 m².

De afslag en toewijzing vond, zoals gebruikelijk, veertien dagen later plaats op 18 oktober 'des namiddags ten ene ure ten sterfhuize van Wolter Tellegen te Emst'. Zou de weduwe nog getapt hebben bij deze gelegenheid? Of had ze niets met het café? Perceel 1 (huis en erf) is verkocht en toegewezen aan Gerrit Huisman, koopman te Vaassen, voor de som van elfhonderd gulden, de prijs waarop hij het veertien dagen eerder had ingezet. Perceel 2 (bouwland aan de Laarstraat) werd verkocht en toegewezen aan Willem Wensink, wonende te Epe.

Inzetter Gerrit Huisman was afwezig en had Gerrit Visser, winkelier, herbergier wonende te Emst, mondeling gemachtigd om voor hem op te treden. De veiling is 'ten vier ure gesloten' en door belanghebbenden ondertekend.

Op 19 oktober 1877 verkocht Gerrit Huisman de helft van de grond aan Gerrit Visser.

NICOLAAS KAREL TELLEGEN (1840-1914)

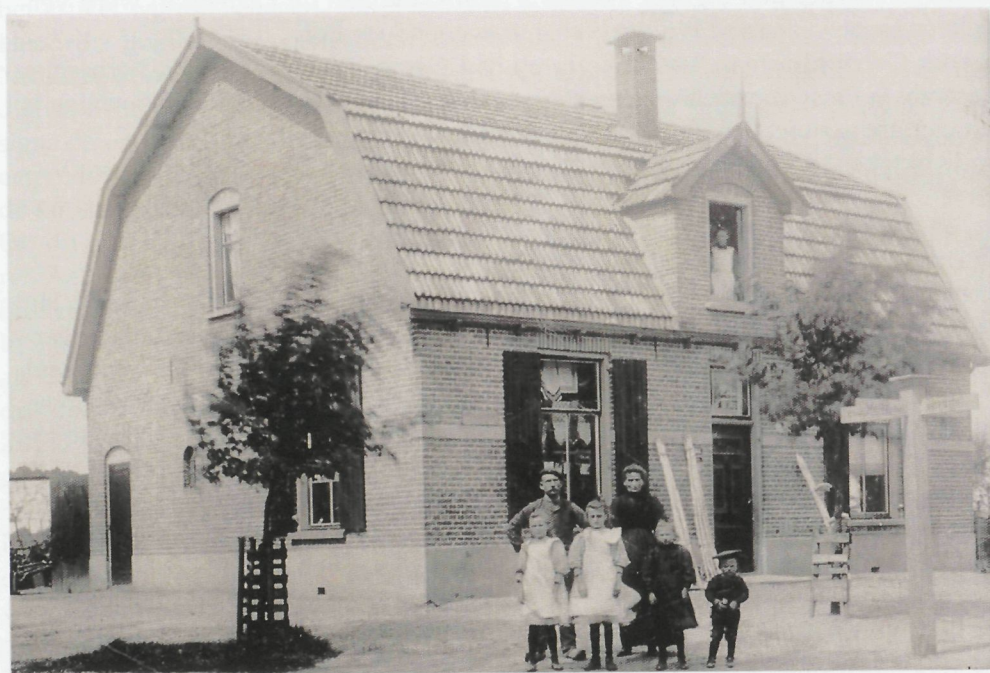
Nicolaas Karel was het vierde kind van Wolter Tellegen en Hendrika Bomhof. Hij was geboren op 3 mei 1840 aan de Emsterenk. Hij werd broodbakker in het ouderlijk huis en huwde op 7 augustus 1869 op 29-jarige leeftijd met Jannetje Bosch, oud 23 jaren, dochter van wijlen Gerrit Bosch en Hendrika Brummel, wonend te Emst. Nicolaas was ingeschreven voor de dienstplicht voor de lichting van 1859. Bij loting was hem nummer 46 ten deel gevallen. Door nummerruilng heeft hij niet deelgenomen aan de dienstplicht, maar door betaling is er datzelfde jaar een vervanger ('remplaçant') voor hem ingelijfd bij het regiment Grenadiers en Jagers; deze werd op 28 april 1864 uit de dienst ontslagen. Kennelijk had Nicolaas er wat voor over om de bakkerij te kunnen voortzetten, in plaats van in dienst te gaan.

Uit het huwelijk van Nicolaas Karel en Jannetje werden acht kinderen geboren. Het eerste kind, een zoon, kreeg de naam Wolter; hij werd gevolgd door Gerrit, Gerritje, Hendrika, Hendrikus Lambertus, Hendrika, Jannetje en Johannes. Janne-

tje Bosch is overleden op 13 maart 1907 te Emst, ze was toen 61 jaar. Nicolaas Karel heeft als weduwnaar nog enige tijd bij zijn oudste zoon Wolter ingewoond (van 1 januari 1910 tot 28 februari 1911) en daarna in Apeldoorn bij zijn dochter Hendrika; zij was gehuwd met Johannes van Asselt, van beroep huisschilder op paleis Het Loo. Daarna kwam hij te wonen in een oudemannenhuis aan de Soerenseweg A23 te Apeldoorn, alwaar hij overleed op 12 december 1914, 74 jaar oud.

WOLTER TELLEGEN (1869-1947)

Wolter Tellegen, de oudste zoon van Nicolaas Karel en Jannetje, was geboren op 26 november 1869. Hij vertrok in 1894 naar Holten, vanwaar hij op 30 mei 1895 terugkeerde. Vervolgens was hij een jaar lang molenaarsknecht in Emst, waarna hij naar de gemeente Voorst vertrok om molenaarsknecht te worden in Twello. Hij huwde op 15 oktober 1897 te Epe met Johanna Louise Berkhoff, geboren 4 januari 1870. In 1907 kwam hij met zijn gezin vanuit Hattem, waarheen hij in 1903 was verhuisd, weer naar Emst. Hij kocht hij een stuk grond op de hoek van de Grintweg (nu Hoofdweg) en de Hanendorperweg. Hierop liet hij een huis bouwen met winkel. De naam werd: 'DE NIEUWE WINKEL – DE VIERSPRONG'. Uit hun huwelijk werden vijf kinderen geboren. De oudste, Anne (Anna Carolina, geboren 30 oktober 1897 te Voorst), nam de winkel in 1933 over. Zij was op 3 augustus van dat jaar te Epe gehuwd met Lambertus Jacobs; zij kregen een dochter Marietje (Maria Cor-

Wolter Tellegen met vrouw en kinderen voor de nieuwe winkel: de Viersprong.

nelia Johanna, geboren 16 mei 1936 in Apeldoorn). Marietje trouwde op 4 augustus 1959 in Epe met Lou van de Vlekert (Louweris, geboren 26 april 1935 in Epe). Dit paar nam de winkel over in 1969. Om gezondheidsredenen moesten zij de winkel overdoen aan Gerrit Vos, die er tot 1986 een Sparwinkel in voerde. In dat jaar stopte hij ermee en ging de deur dicht. Zo kwam er een einde aan de kruidenierswinkel en bakkerij van de Tellekens in Emst.

Thans is dit pand Hoofdweg 1 en wordt het door meerdere mensen bewoond.

*De winkel werd in 1954 verbouwd door L.A. Jacobs en Anne Tellegen.
Bij de oude Emstenaren stond deze bekend als 'de winkel van Anne en Jaks'.*

DANK

Met dank aan streekarchivaris Gerrit Kouwenhoven

VERHALEN OVER HET JACHTHUIS IN GORTEL EN OMGEVING TIJDENS DE OORLOG

OPGETEKEND DOOR R.E. TASELAAR

Bij gesprekken met enkele (oud)inwoners van Gortel en Vaassen kwamen verhalen naar boven over wat zich volgens hen in de laatste jaren van de oorlog in de buurt van het Jachthuis heeft afgespeeld.

Het Jachthuis (in 1969) (Uit de collectie van F.J. Schumacher)

In 1943/1944 werden door de Duitsers aan de oostzijde van de Paalweg, tussen de Elspeterweg en het Steenhul in het Kroondomein, munitielagers aangelegd. Genoemde weg werd hiervoor op drassige plaatsen versterkt met knuppeldammen¹⁾. Met telkens een aantal meters tussenruimte lagen de munitiekisten op houten vlonders, tot vrijwel aan de Hakkelseweg.

De munitielagers stonden bekend onder de naam 'De Matador'. Deze naam zou ook op verwijzingsbordjes bij het Boshuis en aan de Paalweg bij de Elspeterweg hebben gestaan.

In een grote schuur bij het Boshuis werd dagelijks munitie gepeetst door meisjes van de messenfabriek (of tricotagefabriek) in Apeldoorn. Het bewakingspersoneel bestond uit leden van de Feldgendarmeerie, de Duitse militaire politie. Zij werden ook wel 'Kettenhunde' genoemd naar de metalen schildjes die aan kettinkjes op de

Huidige afslag Langeweg/Paalweg
(foto: M.J. Taselaar-Callenbach op 11-9-2012)

borst werden gedragen. Wellicht zijn ook Nederlandse SS'ers bij de bewaking betrokken geweest. Zij verbleven in de in 1943 gebouwde Blokhut, tegenover het Jachthuis aan de Boshuisweg.

Het gebied was afgesloten met een bewaakte slagboom, waar men zich moest legitimeren. Dat gold zelfs voor de drie dochters van boswachter Anton Kersten, als ze uit school kwamen. In september 1944 trokken Gerrit van Norel, de jachtopziener van de Herten-

kamp, en Lubbert van Norel, die aan het eind van de Gortelseweg woonde, met een paard en wagen het Kroondomein in om wapens en/of munitie van wapendroppings op te halen. Gerrit zou daarbij een Duits uniform hebben aangetrokken om ongehinderd de Duitse wachtposten te kunnen passeren.

Op 10 oktober 1944 vond een grote razzia plaats in de bossen van het Kroondomein en omgeving. De avond ervoor stond de boswachter van het Jachthuis onder bewaking van de SD (Sicherheits Dienst). De volgende ochtend wilde hij een luchtje scheppen. Toen een groep gewapende jongens hem passeerde, gaf hij hun een teken. Ze reden kalm door. De aanwezige SD'er durfde niet te schieten en rende het Jachthuis binnen. Hij telefoneerde naar de andere verbindingsposten: *'Es sind hier gerade sechs Terroristen durchgekommen.'*

Kort daarna begon een cordon van een groot aantal mannen van de Wehrmacht en SS een drijfjacht in de bossen. Een aantal verzetsmensen is daarbij omgekomen.

Vanaf eind november 1944 kreeg het Jachthuis inkwartiering. Daar verbleven *Leutnant Müller* en *Oberfeldwebel Schwarz*, zodat het gezin van boswachter Anton Kersten slechts over enkele kamers en een keuken beschikte. Dat verhinderde Kersten niet om privé-eigendommen van prins Bernhard achter een afgesmeerd luik op een zolderkamer en wapens onder aardappelen in de kelder verborgen te houden, contact te onderhouden met verzetsstrijders in de bossen en door zijn kinderen, onder het mom van groenten halen, buurtgenoot Albert Scholten te laten waarschuwen voor razzia's. In een van de kamers van Kersten was een schilderij van Juliana en Bernhard blijven hangen. Als Schwarz binnenkwam, ging hij voor het schilderij staan en riep dan: *'Heil Hitler'*. Het schilderij mocht echter blijven hangen.

In de omgeving van het Jachthuis huisden soldaten in het buurhuis en in de kippenhokken, waar Gerrit van Norel kippen had gehouden. Ook zou Gerrit weleens bij de Duitsers in het Jachthuis op de borrel zijn geweest. Door voor te wenden naar het toilet te gaan kon hij ongemerkt naar de zolderverdieping gaan. Daar nam hij Duitse administratieve stempels ten behoeve van het verzet mee.

De laatste maanden van de oorlog slonk de verborgen munitievoorraad van De Matador door afvoer naar Epe. Het restant werd vernietigd door het op te blazen. Het gezin Kersten moest toen in de kelder schuilen.

Na de bevrijding hebben de Vaassense BS'ers Scholten en Kempes het gebied van De Matador bewaakt.

NOOT

¹⁾ Een knuppeldam is een pad door moeras- of veenachtige grond, bestaand uit naast of over elkaar gelegde rondhouten (Van Dale).

BRONNEN

Harry Bouwman, *Veldnamen in de boswachterij Gortel*, Vaassen 1998, niet gepubliceerd rapport, met toestemming van de auteur.

Berthus Maassen en Ini Maassen-te Brake, *Groen door Oranje: een historische zwerftocht door de Koninklijke Houtvesterij Het Loo*, Barneveld, 2011.

Informatie over het Jachthuis en omgeving: H. Bouwman, W. Fiets, H. van Norel Lzn., W.P. Velders, G. Velders-Kersten.

*De Blokhut
(met dank aan Jan Huttinga)*

HET VOORBIJE THUIS (6, SLOT)

LIJDA VAN DEN BREMEN-JONKER

Herinneringen komen af en aan. Al schrijvende zie ik een maandagmorgen in het voorjaar dat ik met de fiets op pad gestuurd werd naar de melkfabriek Gelria. Aan het stuur bungelde een hengselbusje voor de karnemelk, en onder de snelbinders achterop was een emmer geklemd voor boter, kaas, enz. Natuurlijk gebeurde dit niet alleen in het voorjaar, maar ik denk dat een dag als deze is blijven hangen.

Want hoe verwachtingsvol was zo'n eerste voorjaarsmorgen. Op de akkers was al volop bedrijvigheid. Kalfjes liepen op hun knobbelige poten nog onwennig buiten te wezen, terwijl hun moeders *met* hoorns en *zonder* oormerk en de staart omhoog de wei insprongen. Langs het weiland van Veldhuis achter de *bleike* deinden wilgenkatjes zachtjes in de wind en aan de elzen zaten dikke proppen. Madeliefjes staken hun kopjes in de hoogte alsof ze wilden zeggen wilden: 'Pluk ons... pluk ons voor een kransje in je haar.'

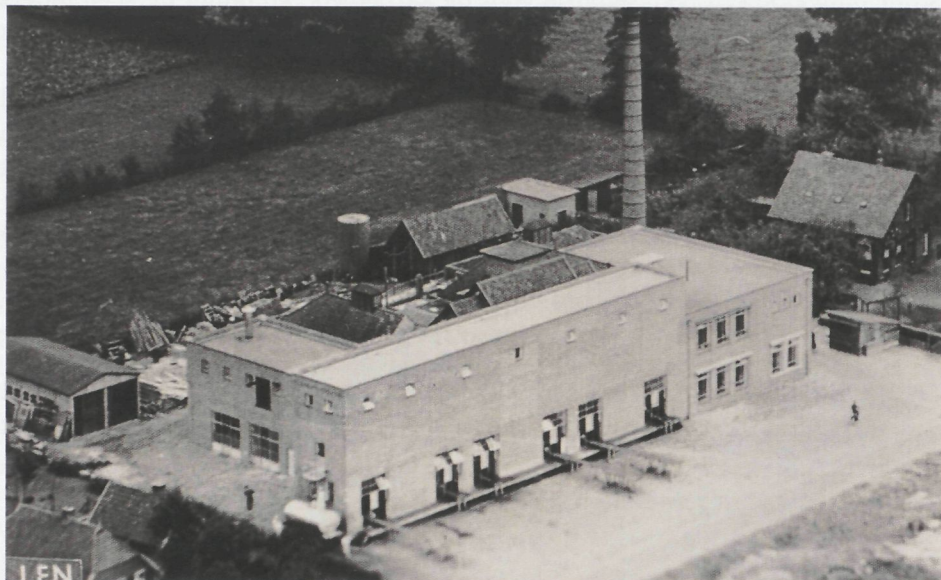
Het paadje naar Pannekoek was smal, maar na het oversteken van de Zuukerweg kwam je op het bredere Werlerpad om, bij de boerderij van Hendrik Broekhuis, andermaal een smal pad in te fietsen. Na een scherpe bocht voor een daarachter gelegen weiland kreeg je aan je rechterhand een lange brede beukenhaag met een al even brede poort in het midden. Hierachter lag de boerderij van Lambertus en Jannetje van Zuuk. Later woonden en werkten hier hun zoon Bertus en zijn Jo.

Ik heb het allemaal nog gekend: het wijde achtererf waar je langs een karrenspoor zo verder de buurschap in kon lopen tot aan de Zuivelweg... het oude voorhuis... In de heg zaten de eerste vegen groen en alles ademde rust... Het was er zo mooi.

De boerderij van Bertus en Jo van Zuuk, zoals het eertijds was. In de hof staat opa Van Zuuk. Rechts zien we Rika, Bertus en Dirkje (Zus) op het achtererf. Foto's: Jo van Zuuk-Bredenhoff

Via een niet minder scherpe bocht – het was een hele toer om het stuur recht te houden – kwam je op het laatste rechte stuk van het pad. De nog kale hop slingerde zich door de witbloeiende sleedoorn en langs de slootkant zag het geel van het speenkruid. Aan de andere kant van de sloot lag het erf met het oude karakteristieke huis van Abbink, de directeur van Gelria, en even verderop links schemerde het lage grijze huis van juffrouw (Zus) Pleiter onder de hoge beuken. Behoudens de geluiden in en rond de melkfabriek was de morgen stil. In de hof bij Abbink hing was aan de lijn... De kippen kakelden.

De melkfabriek in het midden der jaren vijftig. Achter zien we nog de gebouwen van de oude fabriek. Rechts de directeurswoning en een stukje van het fietspad. Foto: familie Abbink.

Tijdens de uitbreiding van de melkfabriek werd in 1956 de directeurswoning afgebroken ten behoeve van een nieuw te bouwen kaasmakerij. In de voortuin, vlak aan de weg, verrees een voor die tijd modern huis. Ik heb er nooit aan kunnen wennen. Later woonde hier de familie Schaarsbergen.

De melkfabriek is inmiddels allang verleden tijd. Nu staan hier gebouwen van een steeds verder uitbreidende VMI. Het kantoorje opzij waar in mijn jeugd Jannes Wagenvoort en Gerrit van Asselt naar de balie kwamen om even later naar achteren te lopen om een bestelling uit de koeling te halen, leeft enkel nog in de herinnering. Zo is het ook gegaan met de bedrijvigheid aan de voorzijde van de fabriek, waar eertijds paarden (later vervangen door tractoren) en wagens stonden en de melkbussen met een speciale slag van de grote platte wagens werden overgeheveld en geleidigd. Slechts enkele foto's... en, met een beetje geluk, wat oude filmbeelden vertellen ons over die tijd.

Hoe mooi kan reclame zijn... Kaart: J. Berkhoff

GELRIA'S
PRIMA NATUURBOTER.
(GEEN ROOMBOTER).

GEGARANDEERD ZUIVER * * * * *
* * * * * NATUURPRODUCT.

f 0.65 per $\frac{1}{2}$ Kilogram.

UITSLUITEND STUKJES VAN $\frac{1}{2}$ KILOGRAM.

Onze reiziger zal zoo vrij zijn, UEds. orders in deze
te komen vernemen.

In 1950 werd het 50-jarig bestaan van Gelria groots gevierd met een revue in Het Wapen van Epe. Naar mij door een van de deelnemers verteld werd, was de belangstelling zo groot dat het stuk zeker negen keer opgevoerd is. Geschreven en geregisseerd door Hermen Bomhof was de muzikale leiding in handen van de Gebrs. Van Neck. Huisschilder Johan van Vemde nam op creatieve wijze het ontwerp voor alle kostuums en decors voor zijn rekening. De decors werden gemaakt door de Gebrs. Van Vemde en souffleur Deef Lussenburg zorgde ervoor dat de acteurs tekstvast bleven.

En ook al kregen de liedjes nooit de bekendheid van het populaire 'Hilversum drie' van Herman van Veen, nog jaren later hoorde je in een straat, een fabriek, op een steiger of gewoon ver weg achter in een weiland het zingen of fluiten van een van de wijsjes uit de revue... En tot op de dag van vandaag kan menig Epenaar 'O, mooi däärp' en 'Hoe Johan an zien Jannchien kwamp' meezingen.

Schutblad programmaboekje.
Eigen collectie.

Niet alle namen heb ik kunnen achterhalen, maar wel heel veel. Op deze foto zien we onder andere: Dientje Scholten, Aartje Bonhof, Geertje van Niersen, Mina Brummel, Riek van Essen, Johanna Vlaskamp, Aaltje van Vemde, Jansje Kiezebrink, Riek Halkers, Gerritje Bosch, B. van Vemde, Jan Westra, W. Kiezebrink, enkele 'jongens' Pelgröm, T. ten Houdijker. Middenachter zien we Luuks Visser en op de eerste rij uiterst rechts zijn latere vrouw Wichertje Riphagen.

Jammer genoeg heb ik geen foto kunnen vinden van Luuks Visser tijdens het zingen: van 'O, mooi dáárp, doar an de Veluwkante.' Wel van een nog heel jonge Jannetje Beumer en Bertus Dalhuisen, met het melodieuze: 'Hoe Johan an zien Jannechien kwamp' op de welbekende 'Ich bin nur ein armer Wandergesel' uit de populaire operette 'Der Vetter aus Dingsda' van Eduard Kunzike. Foto's revue: familie Abbink.

Het huis van Bertus en Jo van Zuuk is al jaren geleden afgebroken. Maar het paadje met de sleedoorn en hop is er nog. Evenals het huis waar eertijds Zus Pleiter woonde. En aan de Gelriaweg, bij het watterrad van de familie Bourgonje, valt het water gestaag in eenzelfde val naar beneden als honderd jaren terug.

Bij al deze herinneringen hoort ook de tijd dat de dorsmachine zijn stoffig werkje deed op de boerderijen. Zo zie ik nog de 'döskaste van Aat Schriever' achter ons huis staan. Terwijl 's morgens in de keuken 'gezit' gemaakt werd door middel van lange planken over een paar stoelen en wij bij de tafel enorme stapels brood zaten te smeren, belegd met worst en kaas, hoorde je achter het huis het eentonige geluid van de schuddekast en riemen. Tijdens de ochtendkoffie en tussen de middag kwam alle werkvolk, smerig en wel, in de keuken. En terwijl mama uitnodigend bleef zeggen: *'Eat mā deur... ik hebbe nog genug in de kelder'* aten de mannen tegen elkaar op. Wij zagen de stapels brood angstwekkend snel minderen en het zal niet bij één keer gebleven zijn dat we achterom naar Reinder Pannekoek gestuurd werden voor een nieuwe lading. We hebben de mannen er weleens van verdacht dat ze het erom deden. Voor zover ik me herinner, was ook Arend-oom tijdens deze dagen bij ons over de vloer. Niet dat hij echt meehielp, maar wel scharrelde hij wat rond het huis met een hark. Liep voor een praatje van de keuken naar opoe en weer terug, om dan in de stoel bij de kachel te gaan zitten met een flinke pruim tabak achter de kiezen. Geregeld wipte hij met de pook het middenplaatje van de kachel op en spuugde een bruine tabaksstraal op het vuur dat dan hevig begon te sissen. Dat hij daarbij niet altijd even secuur mikte was minder... en we dachten wat niemand van ons durfde te zeggen: *'Man, ga alsjeblieft naar buiten.'* Het ergste echter was de (weliswaar tijdelijke) snor en weerkerende opmerking aan het begin van zo'n dag. De snor was kleverig... maar de opmerking richting mijn moeder sloeg alles: *'Rika, doet mā net of d'r vandage gien belangrijk persoon bie is.'* Arend-oom had zijn hele werkzame leven bij het spoor doorgebracht.

1 februari 1953 – watersnood!

Er is veel over geschreven, dus wat zal deze kleine herinnering daar zestig jaar later aan toevoegen... De storm die over de Veluwe raasde, was niets vergeleken bij die in de kustprovincies. Wel hoorden we 's nachts wat pannen van het dak rammelen en kreeg de rieten kap het zwaar te verduren. In de schuur achter de hooiberg stonden de pinken 's morgens met een hoge rug nat te wezen omdat er golfplaten waren losgeraakt die angstwekkend flapperden in de harde wind. Het water was onder de achterdeur doorgeslagen tot ver op de deel. We kregen nog net geen natte voeten. Maar het wezenlijke drama begon pas echt tot ons door te

dringen toen Henk Vijge, met een op een zuidwester gelijkend hoofddeksel, de deel opkwam met de woorden: *'D'r is watersnood an de kus en in Zeeland!'* In de dagen daarna zat iedereen gekluisterd aan de radio, waar de stem van Arie Kleijwegt het Nederlandse volk bijpraatte... De krant werd uitgeplozen tot op de letter en in de weken en maanden daarna zaten we eensgezind te luisteren naar het wekelijkse radio-programma 'Beurzen open – dijken dicht', gepresenteerd door Johan Bodegraven. Het vaderland tastte eensgezind en diep in de buidel en gaf 'met gulle hand'. Ook Neêrlands

kroonprinses toonde zich niet onbetuigd en schonk haar verjaarscadeau, in de vorm van een nieuwe fiets, voor het goede doel. Er zal vast nog wel een degelijk tweedehandsje op Soestdijk gestaan hebben, maar toch... Tijdens de slotavond bleek de totale opbrengst van het radioprogramma meer dan 5 miljoen gulden te zijn, een gigantisch bedrag voor die tijd. Toegevoegd aan de 138 miljoen gulden van het Nationaal Rampenfonds, inclusief giften uit het buitenland, konden de handen uit de mouwen gestoken worden en de dijken gedicht. Dat was ons beleven van de watersnoodramp.

Terugkijkende in de tijd heeft ieder van ons waarschijnlijk wel het gevoel dat de winters van vroeger witter, strenger en langer waren. Natuurlijk is dat niet echt zo. Maar de winter van 1962-1963 beantwoordde hier behoorlijk aan. Al ver voor de jaarwisseling was Koning Winter ons land binnen komen zeilen met in z'n kielzog een complete sneeuwjacht en een koudegolf van jewelste... zodanig dat je de oren bijna van het hoofd vrozen. Alleen dat wisten we toen nog niet. Al op de Tweede Kerstdag van het jaar 1962 schudde hij in het zuiden van het land een eerste bescheiden sneeuwbus uit z'n mantel om pas in maart 1963 de deur naar het voorjaar voorzichtigjes weer op een kier te zetten. Daartussenin regeerde hij met straffe hand en zorgde voor de strengste winter van de vorige eeuw. Want terwijl op 18 januari 1963 in Friesland de meest barre Elfstedentocht ooit verreden werd, leek ook onze buurt op een poollandschap.

Vijftig jaar later zitten we op een avond bij Gerritje Haak en zoon Ton aan de Spiekerweg. Ze vertellen over de oudejaarsdag van 1962, toen de familie Haak nog haar kruidenierswinkel annex kolenhandel had aan de Zuukerbrug. Die middag waren een nog jonge Ton en Jan Bronsink met een overdekte kolenwagen naar Kamperveen gereden om een lading nertsen op te halen voor een klant, die achter aan de Notenweg een fokkerij begonnen was in deze diertjes. Hoewel het al wel sneeuwde, verliep de heenweg redelijk goed; de thuisreis zou echter een heel ander verhaal worden. Uit een loodgrijze lucht kwam de sneeuw met vrachten naar beneden en de aantrekkende wind deed er nog een flinke schep bovenop. Binnen de kortste keren was er bijna geen doorkomen meer aan. Slechts met moed, beleid en stevig gas gevend lukte het om vooruit te komen. Het autorijden werd steeds moeizamer. Tussen Heerde en Epe zagen ze dat er verschillende auto's en een VAD-bus tussen de beuken geschoven waren en niet meer voor- of achteruit konden. Of het nu gelegen heeft aan de winterbanden of aan de chauffeur... ze hebben het gered. Bij de Zuukerbrug stond moeder Gerritje te huilen van blijdschap toen ze 'haar manvolk' en auto aan zag komen. Maar toen moest het vrachtje nog afgeleverd worden aan de Notenweg. Normaal gesproken een ritje van pakweg vijf minuten. Ze hebben er meer dan vier uur over gedaan, want elk stukje weg moest met de schep losgegraven worden, terwijl het achter hen weer net zo hard dichtwaaide. Vlak voor de klok van twaalf schoven ze de auto weer bij Anton en Gerritje in de loods. Net op tijd om elkaar een Gelukkig Nieuwjaar toe te wensen.

Op nieuwjaarsmorgen werd de buurtschap en de wereld eromheen wakker in een dichtgesneeuwde wereld. Normaal gesproken trokken de kinderen uit de buurt er al vroeg op uit voor het gebruikelijke: 'Gelukkig niejjoar, he'j de pöfferties al kloar', daarbij hevig schietende met een klappertjespistool... maar nu kon dit blijkbaar wel een uurtje wachten. Later in de morgen zagen we groepjes kinderen over de sneeuwhopen lopen om er even zo gemakkelijk in weg te zakken. Verder verwachtte je geen mens die dag. Wat schetste echter onze verbazing toen we op de Spiekerweg zus Teuntje en haar gezin ontwaarden die daar gevierden vanuit Oene door de sneeuw aan kwamen baggeren. Zich stevig vastklemmend aan de fietsen en regelmatig wegzakkend in een van de vele sneeuwhopen brachten ze warempel ook nog gekookte boerenkool mee uit eigen tuin en worst en spek van Ter Weele. Nog nooit hebben we zo gauw de piepers gejaast en we kunnen ons evenmin voorstellen dat 'moes' ooit zo lekker gesmaakt heeft als op die middag.

De saamhorigheid in de daaropvolgende week was groot. Bovendien had je op het platteland niet zo gauw malheur... De bakker bleef brood bakken... Spek, worst en iets uit het vat was altijd wel voorhanden en de koeien bleven melk geven. Ik kan me echter niet meer herinneren of de melk in die eerste dagen wel op tijd op de fabriek afgeleverd kon worden, maar een boerenmens laat zich niet zo gauw van de wijs brengen... Toen na enkele dagen het vaderlandse leger de Zuukerenk over kwam om ons 'uit te graven', voelden we dit - denk ik - allemaal als een beetje jammerlijk. Maar dat dorst de een niet te zeggen voor de ander.

Zo ben ik ongemerkt een nieuwere tijd binnengewandeld. Heeft het zin om te vertellen over de tijd dat er nog geen wasmachine was, geen centrifuge en geen wringer...? Want geloof het of niet: schrijfster dezes heeft het nog tot ver in 1963 zonder deze - toen al redelijk ingevoerde - luxe gedaan. Het was nog gewoon de was opkoken in een wasketel op een petroleumstel en er weer uitvissen met een dikke stok en schrobben op het wasbord. Als 'et wäärkgrei' heel smerig was (en dat *was* het) lag je op de knieën op de stoep te schrobben met een harde borstel... En alles moest gespoeld en uitgewrongen worden met de hand. En dat met een paar zieke mensen en een boerderij waarin ook nog een flinke hand meegeholpen moest worden.

Een nostalgisch prentje uit mijn ouderhuis.

ONS HUIS!

Wie geeft het ons weer
Het ouderlijk Huis,
Dat heerlijk tehuis onzer jeugd;
Waar wij als kinderen stoelden
En droomden van geluk en van vreugd.
Maar later, veel later,
In den strijd om 't bestaan,
Als men zag hoe iedere illusie verdween,
Dan fluistert men zachtjes,
Heel zachtjes misschien:
„Ach, was het maar weer als voorheen!”

Als ik terugdenk aan onze verkeringsstijd (ja, toen had je nog verkering), zie ik me met Gerrit lakens wringen... Veel lakens wringen. Ik kan me romantischer ogenblikken voorstellen, maar het heeft ons niet minder gemaakt.

In de eerste jaren van mijn jeugd leek niets het leven te kunnen veranderen. Je dacht er ook niet over na. De melkboer had 's morgens zijn melkrit. Op woensdag zag je de mensen, tot ver van achter het Zuukerveld komende, door weer, wind, zomerhitte en winterkou naar de markt gaan. Op vrijdag kwam Wim Pannekoek de eieren ophalen. Jan Willem van Werven, 'de kippenkeerl', selecteerde op gezette tijden de kippen die te slecht waren voor de leg en te goed voor de soep uit de

gevederde harem, wat een boel gekakel en onrust veroorzaakte in het kippenhok. Op zaterdagmorgen werd de keuken aan kant gemaakt voor de zondag. Bij mooi weer gingen de ramen open, de stoelen werden aan de kant geschoven en uiteraard gingen de matten eruit en werden grondig geklopt. In de wijde ruimte zongen we liedjes van school. Een groot gedeelte uit de bundel *Kun je nog zingen zing dan mee* kwam voorbij: Het karretje reed nog altijd over de zandweg en we zagen de leliën bloeien op het veld. Het Angelus kan nooit mooier geklonken hebben dan daar. Nog hoor ik mama 'haar eigen liedje voor mij' zingen... Het was primitief en lief tegelijk.

Maar het meest is me bijgebleven als ze het Ierse 'Oh Danny Boy' zong. Het Iers was ver te zoeken maar het klonk zo mooi, want ze had een ietwat hese, maar melodieuze stem. En nog altijd... als ik het nu hoor... is het voor mij verweven met de verre klank in de keuken van weleer.

We tolden op de verharde weg bij de Zuukersmid. Een auto was nog een fenomeen, waar je bij wijze van spreken al voor aan de kant ging als het vehikel nog maar ter hoogte van de Ledderbuurte was. Het was een geweldige belevenis om bij veearts De Lint in de auto zitten en als je dan mee mocht naar het weiland bij de Zuikerbrug of naar Wissel... Een tractor lag nog in een ver verschiet.

Mijn ouders overleden; Gerrit en ik kwamen terug op het oude erf. Reinder Pannekoek bakte nog altijd brood, en de VIVO-winkel van Henk en Eef Gorselink was net als vroeger. En toen kwam de grote verandering.

Natuurlijk hadden we al jaren geruchten gehoord over aan te leggen wegen, doch Zuuk lag er nog niet echt wakker van. Maar met de landmeters voor je neus werd het menens. Daar stonden ze zomaar op het erf en in de hof tussen de tuinboontjes en de andijvie en dreigden alles wat je lief was binnenkort niet meer van jou te zijn.

Er kwamen voorlichtingsavonden... Vreemde heren van de provincie kwamen uitleg geven waar geen gewoon mens ook maar iets van begreep... Tekeningen 'lezen' viel ook niet mee voor iedereen. Een man van de provincie deed de oudste buurtschap van Epe af als 'een plukje huizen op de kaart' en de gemoederen stonden bol. Je kreeg weliswaar tijd om je te beraden, maar uiteindelijk was het: verko-

Aanleg van de Rijksweg 50 en de S.9, met links de Spiekerweg. Hier zien we de bulldozer aan het werk, bijna ter hoogte van de Brink. Links vooraan staat het huisje van de familie Dokter. Eertijds zaten we hier in de berm bij het jaarlijkse ringrijden tijdens het Zuukerfeest. Een vertrouwde wereld was voorgoed voorbij.

pen of onteigenen.

Gait Hagedoorn schreeuwde de hele gemeenschap bij elkaar over 'een complot'... en was daar nog niet zo gauw mee klaar... Er kwam onrust over een tunneltje onder de S9 bij de Zuukerenkweg en nog meer over een - plotsklaps op een tekening staand - nieuw aan te leggen landbouwweggetje. De ene buurman 'tekende niks' ten behoeve van de andere en de burgemeester vond het een goed idee 'dat de buuren er onderling probeerden uit te komen'. Papieren bleken zomaar ineens zoek en geluidsbanden met daarop vastgelegde gesprekken gewist.

En omdat de goegemeente en omstreken amper bekomen waren van het 'Watergateschandaal' aan de andere kant van de Oceaan, ontlokte dit een buurtbewoonster de vraag 'of er hier misschien ook sprake was van een klein watergaatje?' Dit laatste niet geheel tot genoegen van de hoge heren.

Toen de bakker uiteindelijk een beetje begreep wat al die lijnen op de kaart betekenden, zei hij: 'Komp ze dan zo dichte langs mien riezemiete?' Ja, dat deden ze.

Begin 1976 werden huizen afgebroken en bomen, die jarenlang het landschap hadden bepaald, gerooid. De Brink raakte weg. Paadjes en weggetjes hielden op te bestaan of liepen dood en het rondje voor het 'ringrijden' tijdens het jaarlijkse Zuukerfeest - Korte Spiekerweg, Spiekerweg, Zuukerenkweg en Zuukerweg - was ineens geschiedenis.

Aan de westkant van Epe hielp het Gait Hagedoorn geen zier dat hij met een greep de shovels te lijf wilde of ervoor ging liggen. De politie moest eraan te pas ko-

men... Gait had een beroerde tijd... In de kranten werd alles breed uitgemeten en de mensen praatten, zoals mensen dat altijd doen.

Schrijfster dezes echter vergeet niet zo gauw de maandagmorgen dat er een enorme graafmachine vanaf diezelfde westkant de buurt in kwam daveren. Hoewel nog maar ter hoogte van Hagedoorns Plaatse was duidelijk te zien dat het gevaarte enigszins uit de koers was en recht op ons kookhuis en het naastgelegen kippenhok afkwam. Nee, ik ging het ding niet met een greep te lijf en had ook geen zin om ervoor te gaan liggen. Wel belde ik mijn wederhelft – die 20 km zuidwaarts ons dagelijks brood zat te verdienen – op en fietste even later als de wiedeweerga naar de directieket bij de Nieuwe Eisch om op zijn verantwoording de boel stop te laten zetten. Enigszins gepikeerd werd me daar gevraagd 'of ik wel wist wat dat stopzetten zou kosten.'

Rond koffietijd stonden er enkele heren en landmeters bij de graafmachine en op ons erf tekeningen te bestuderen. Jawel, ze bleken enkele graden uit de koers te zijn, maar over de lengte van een km scheelde dat ter hoogte van ons erf wel een meter of tien. En ver na de middag dook de graafmachine weer als een vlijtige mol de grond in om de schade enigszins te herstellen. De heren in de keet kregen gelijk; het *werd* een dure dag. Maar het kippenhok en het kookhuis bleven behouden. We hebben er nog een boel plezier aan beleefd.

Toen de toenmalige minister van Verkeer en Waterstaat Westerterp de S9 officieel kwam openen, stond het, ter hoogte van het vroegere bakkerspaadje, niet echt zwart van de mensen. Wel stonden er een paar verkleumde buurvrouwen met kommen snert in de aanbidding. Nee, echt feestelijk was het allemaal niet.

Zoon Jon en de buurmeisjes Frida en Jacodien in de koelbak. Vroeger werd deze bak gevuld met water om de melk koel te houden. Een hele toer, want eer dat de stand van het water op peil was, was er heel wat afgezwengeld. Het kookhuis was hard aan een verfje toe en ook de pomp schreeuwde om een nieuwe kast. Maar we waren jong en dachten nog de hele wereld aan te kunnen... Voorjaar 1967

Inmiddels was het bloemetjesfornuis in het kookhuis allang ter ziele en vervangen door een kookkachel. Een gammele kachelpijp zat klem tegen de muur gedrukt met een conservenblik, maar het werkte. En je kon er nog net zo lekker als vroeger appels op poffen. De kinderen van de jaren zestig hebben er gespeeld gelijk wij vroeger deden. Het was een heerlijk hok waar alles kon. Ik denk dan ook met warmte terug aan de zaterdagen dat we achter de piepers zaten op dezelfde stoe-

len en bij dezelfde tafel als vroeger. Eerlijkheidshalve dient hier ook nog even vermeld dat mijn wederhelft op een van die zaterdagen de kachel aangemaakt en er ook maar een paar stukjes gecreosoteerd hout op gedaan had 'voor de brand.' Jawel, de vlammen kwamen boven de schoorsteen uit... We keken het vertwijfeld aan, maar volgens opa Vijge konden we niet beter doen dan *'et gewoon uut laten branden'*. De brandweer is er zelfs niet aan te pas gekomen. Over geluk gesproken.

Nu heb ik u dan verteld over de jeugdijaren zoals ik deze ervaren heb in en rondom mijn ouderhuis in de buurschap die Zuuk eens was. Ik heb dit met plezier, emoties en ook met een bepaalde onzekerheid gedaan, want ik ben me bewust dat het slechts *mijn* beleven is, dat ik aan het papier toevertrouwd heb.

Echter, ik heb gemeend dat het goed was om nog één keer langs de huizen en al die verdwenen paden en weggetjes te gaan om te luisteren naar de klank en de kleur van dit kleine stukje aarde, zoals het was rondom de jaren vijftig van de vorige eeuw... Gewoon om te bewaren.

Naast het plezier dat velen ervaren hebben bij het lezen van deze herinneringen, werd me een enkele keer gezegd: 'Je schrijft zo positief over die tijd.' En ik hoor de vraag die hierin besloten ligt.

Nee, het leven was niet alleen maar mooi. Maar voor wie van ons is dat wel het geval... En geluk en verdriet wonen in jezelf. Op de een of andere manier heb ik de goede dagen vast kunnen houden en opgeschreven.

Deze herinneringen begon ik met de woorden van Ko van Dijk: *'Dat was in het begin en in de lente.'*

En nu, *'nu heeft de klok voor mij dan bijna zeventig keer geslagen, ik sta nog steeds voor mijn raam, ik kijk naar de dingen en zoek in mezelf... en ik weet dat ik het nooit zal weten.'*

De warmte, de gezelligheid, de liefde en het verdriet in het huis waar ik eens kind was... De bloemen die bloeiden langs het tuinpad van mijn moeder...

Het is waar... *'Je zult nooit iets weten van de klank en de kleur van de dingen.'*

Ik heb enkel geprobeerd erover te vertellen.

En dat is genoeg.

Epe, voorjaar 2013

VERSLAG LEZING LEDEN/JAARVERGADERING 2013

EEF BRUMMEL

Na het officiële gedeelte van de leden/jaarvergadering op 18 april jl. werd de lezing verzorgd door ons redactielid Dianne Hamer. Zij ging nader in op het leven van Sophie van Württemberg (1818-1877) die als eerste echtgenote van koning Willem III (1817-1890) 27 jaar koningin van Nederland is geweest.

De lezing van Dianne was gebaseerd op de van haar hand in 2011 verschenen biografie: *Sophie, koningin der Nederlanden*.

Sophie was de dochter van koning Wilhelm I van Württemberg (1781-1864) en Catharina Paulowna (1788-1819). Zij werd op 17 juni 1818 geboren en groeide op in het koninklijk paleis in Stuttgart waar haar moeder, Catharina Paulowna, al in 1819 overleed. Ondanks het feit dat zij haar moeder dus eigenlijk niet gekend heeft, is die in haar latere leven toch haar idool geworden. Met haar stiefmoeder, Pauline von Württemberg, heeft ze nooit een goede band gehad. Wel met haar oudere zus Marie (1816-1887), die gedurende haar hele leven haar steun en toeverlaat is geweest. Ook kon ze het als jong meisje heel goed vinden met Napoleon Bonaparte (met de bijnaam Plon-Plon), een neef van keizer Napoleon en de zoon van haar tante Catherine von Württemberg en Jérôme Bonaparte.

Prinses Sophie als jong meisje

In de periode dat zij Plon-Plon leerde kennen begon ze zich op verschillende gebieden intellectueel heel goed te ontwikkelen. Haar vader betrok haar reeds op jonge leeftijd bij regeringszaken en de internationale politiek. Ook leerde zij de wereld van de diplomatie kennen en kwam in contact met personen als Lord William Russell, die in 1834 in Württemberg verbleef als minister van koningin Victoria van Engeland.

Inmiddels was zowel Sophie als haar zus Marie op een leeftijd gekomen dat er moest worden uitgezien naar een geschikte huwelijkspartner. Er was sprake van verschillende kandidaten, onder wie de Engelse koning William IV. Via hem kwam zijn neef, de hertog van Brunswijk, in beeld. Met zijn grootvader had haar vader altijd een heel goed contact gehad.

In 1837 bezocht Sophie met haar vader voor het eerst Nederland, dat later haar tweede vaderland zou worden. Zij bezochten daar diverse musea; het Tsaar Peterhuisje in de Zaanstreek werd uiteraard niet vergeten. Tijdens dit bezoek verbleven ze ook een aantal weken in Den Haag waar Sophie voor het eerst kennismakte

*Koningin
Sophie in
1849
(links) en
1863
(rechts)*

met prins Frederik, de broer van de latere koning Willem II, met wie zij een hechte vriendschap sloot.

Eenmaal terug in Stuttgart was er bericht binnengekomen van de erfprins van Oranje (de latere koning Willem III) die zozeer verrukt was van Marie en Sophie dat hij naar Stuttgart wilde komen om nader kennis te maken. Die kennismaking beviel Sophie in het geheel niet. Heimelijk hoopte ze dat ze niets meer van Willem zou horen. Maar het tegendeel was het geval: er kwam een brief waarin de prins zei 'diep doordrongen te zijn van de overtuiging dat de hand van Sophie voor zijn hele leven een waarborg zou zijn voor zijn huiselijk geluk...'

En zo geschiedde dat de latere koning Willem III en prinses Sophie van Württemberg op 18 juni 1839 in het huwelijk traden. Geen toevallige datum overigens, want het was de herdenkingsdag van de overwinning op Napoleon in de slag bij Waterloo in 1815. In deze slag had de vader van de bruidegom, de latere koning Willem II, een belangrijke rol gespeeld.

Na het huwelijk ging het paar meteen naar Nederland, waar ze hun intrek namen in het paleis aan het Plein 1813 in Den Haag. Sophie was in Stuttgart gewend geweest aan een weelderige paleisambiance en moest erg wennen aan de in haar ogen eenvoudige en nogal stijve nieuwe behuizing. Vanaf het begin had Sophie een zeer goede band met koning Willem I. Maar met haar schoonmoeder Anna Paulowna (1795-1865) lag ze vanaf het begin overhoop en die verhouding is nooit goed geworden.

Toen echter Willem I, na het overlijden van zijn eerste vrouw Wilhelmina van Pruisen, hertrouwde met de rooms-katholieke en Belgische hofdame Henriëtte

d'Oultremont, veroorzaakte dat een dusdanig schandaal dat hij aftrad en naar Berlijn vertrok.

In 1840 werd de eerste zoon van Willem en Sophie, prins Willem, geboren. Intussen werd de verhouding tussen Sophie en haar echtgenoot steeds slechter. In 1843 werd hun tweede zoon, prins Maurits, geboren, en in 1851 prins Alexander. Naast de opvoeding van haar zoons onderhield Sophie veel contacten met vooraanstaande wetenschappers en kunstenaars. Tijdens een reis naar Engeland maakte zij kennis met de diplomaat Lord Clarendon, die zij zeer bewonderde en die indruk was wederzijds. Hij was een goede vriend van koning Napoleon III en ook met koningin Victoria had hij goede banden. Uit hun vriendschap ontstond een wederzijdse briefwisseling die tot aan de dood van Lord Clarendon in 1870 zou duren.

Op 17 maart 1849 overleed koning Willem II in Tilburg, waarna op 12 mei 1849 de inhuldiging van koning Willem III plaatsvond in Amsterdam.

In 1850 overleed prins Maurits op 7-jarige leeftijd. Sophie was lange tijd ontroostbaar. Intussen was de verhouding tussen Willem III en Sophie zo slecht geworden dat er in 1855 een scheiding van tafel en bed volgde – iets wat bij het gewone volk nooit bekend is geworden. Sophie voelde zich na deze scheiding een stuk vrijer en maakte vele reizen, zoals naar Italië en Engeland. Er moest ook langzamerhand gezocht worden naar een huwelijkskandidaat voor prins Willem (in hofkringen Wiwill genoemd). Men dacht aan een dochter van koningin Victoria. Dat interesseerde prins Willem echter niet in het minst; ook gaf hij te kennen later geen koning te willen worden. Hij ging geheel zijn eigen gang en vertrok uiteindelijk naar Parijs waar hij een vrij losbandig leven leidde.

In 1874 werd met veel pracht en praal het 25-jarig regeringsjubileum van koning Willem III gevierd in Amsterdam. Vanaf 1875 ging het met de gezondheid van koningin Sophie steeds meer bergafwaarts. Vaak leed ze aan een dodelijke vermoeidheid. Na het vertrek van prins Willem naar Parijs was Alexander nog de enige zoon voor wie zij kon zorgen. Toen deze naar Leiden ging om daar te studeren, had ze eigenlijk geen doel meer in haar leven. In het najaar van 1876 voelde ze zich echter zo goed dat ze toch weer op reis ging naar Frankrijk, waar ze onder andere Biarritz en Parijs bezocht. In het voorjaar van 1877 verslechterde haar toestand echter weer. Ze voelde haar einde naderen, hetgeen blijkt uit correspondentie, onder andere met Plon-Plon.

Op 2 juni 1877 overleed koningin Sophie in het paleis Huis ten Bosch. Op 20 juni 1877 vond de begrafenis plaats en werd zij bijgezet in de graftombe van de Oranjes in de Nieuwe Kerk te Delft.

Uit het feit dat duizenden mensen naar Den Haag waren gekomen om getuige te zijn van de uitvaart, bleek dat koningin Sophie een zeer geliefde koningin was geweest.

P.S. Het boek waarop de schrijfster Dianne Hamer haar lezing baseerde, is in de boekhandel te koop (ISBN nr. 978-90-8704-201-1).

INHOUDSOPGAVE

Uit de vereniging	1
Lezersrubriek	3
Verslag winterlezing <i>Eef Brummel</i>	4
W.H. Gispen (1890-1981) <i>Dianne Hamer</i>	8
Oprichting Jenaplanschool te Epe, 1975-1981 <i>Werkgroep Jenaplanschool</i>	10
Historisch grondgebruik in de gemeente Epe (19) 10. De bossen (2) <i>Peter Stork</i>	16
'Huisje Hanekamp', boerderijtje aan de Dellenweg <i>Gert van den Esschert</i>	21
Het Hanendorp en de Hanendorperweg (Emst) (3) <i>Evert de Jonge</i>	25
Vier generaties middenstanders Tellegen in Emst <i>Henk Kloezeman</i>	28
Verhalen over het Jachthuis in Gortel en omgeving tijdens de oorlog <i>Opgetekend door R.E. Taselaar</i>	32
Het voorbijje thuis (6, slot) <i>Lijda van den Bremen-Jonker</i>	35
Verslag lezing leden/jaarvergadering 2013 <i>Eef Brummel</i>	46

VAN DE REDACTIE

In dit nummer weer vele interessante artikelen: 'voor elk wat wils'.

Onlangs heeft de gemeente Epe een schenking ontvangen van een schilderij van W.H. Gispen. Dianne Hamer vertelt ons meer over de schilder en zijn dubbelschilderij.

'Wolter Tellegen, herbergier in Emst, wrijft van plezier in z'n handen. Althans, dat zou hij wel willen, maar hij heeft er geen tijd voor, want hij moet tappen en schenken.' Zo begint het artikel van Henk Kloezeman over vier generaties middenstanders Tellegen in Emst.

In gesprekken met (oud)inwoners van Gortel en Vaassen hoorde René Taselaar wat er zich zoal rond het Jachthuis in Gortel heeft afgespeeld tijdens de Tweede Wereldoorlog. Stof voor een nieuw artikel!

Alweer het laatste deel van de serie artikelen van Lijda van den Bremen-Jonker over 'Het voorbijje thuis'. Haar doelstelling was: 'Ik heb gemeend dat het goed was om nog één keer langs de huizen en al die verdwenen paden en weggetjes te gaan om te luisteren naar de klank en de kleur van dit kleine stukje aarde, zoals het was rondom de jaren vijftig van de vorige eeuw... Gewoon om te bewaren.'

Peter Stork gaat verder met zijn 'Historisch grondgebruik' in onze gemeente. Toen in 1843 zo'n 24.000 ha heide door de staat aan acht Veluwse gemeenten werd verkocht, werd Epe voor 3000 gulden eigenaar van 3536 ha. De gemeenten moesten zelf de ontginning van de heide ter hand nemen of, met hetzelfde doel, aan particulieren verkopen. In eerste instantie kwam hier niet veel van terecht...

Naar aanleiding van een vraag van Tjada Amsterdam over een huisje op de hoek Dellenweg/Holleweg vertelt Gert van den Esschert over de bewoners van dit karakteristieke Veluwse huisje.

Eef Brummel doet verslag van de winterlezing die mevrouw Jorien Jas in februari hield over de geschiedenis en ontwikkeling van de Cannenburch, alsmede van de lezing afgelopen april van Dianne Hamer over koningin Sophie.

De werkgroep Jenaplanschool beschrijft de moeizame totstandkoming van deze school eind jaren 70 van de vorige eeuw.

Evert de Jonge vervolgt zijn wandeling langs oude en nieuwe panden aan de Hanendorperweg in Emst.

Wij wensen u veel leesplezier!